

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

NÁBOŽENSKÝ COPING
V INTERKULTURNÍ PERSPEKTIVĚ
RELIGIOUS COPING: AN
INTERCULTURAL PERSPECTIVE

Bakalářská diplomová práce

Autor: **Natálie Heiderová**
Vedoucí práce: **PhDr. Olga Pechová, Ph.D.**

Olomouc

2021

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Olze Pechové, Ph.D. za ochotu, vstřícnost a odborné vedení mé práce. Dík také patří všem respondentům, kteří se zúčastnili dotazníkového šetření. Dále chci poděkovat každému, kdo se jakýmkoliv způsobem podílel na vzniku této práce, poskytnutím pomoci či podpory.

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma: „Náboženský coping v interkulturní perspektivě“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne 29. 3. 2021

Podpis

OBSAH

OBSAH	3
ÚVOD.....	5
TEORETICKÁ ČÁST.....	6
1 Vymezení náboženských pojmů.....	7
1.1 Náboženství	7
1.2 Spiritualita a Religiozita	8
1.3 Religiozita v České republice.....	10
1.4 Religiozita v USA.....	11
1.5 Křesťanství	12
1.6 Náboženství a kultura	13
1.7 Náboženské zapojení	14
2 Náboženský coping.....	16
2.1 Stres a zátěž	16
2.2 Coping	18
2.3 Vztah copingu a náboženství.....	20
2.4 Copingové funkce náboženství.....	21
2.4.1 Hledání smyslu	21
2.4.2 Získání kontroly	22
2.4.3 Získání sounáležitosti a útěchy.....	23
2.4.4 Získání útěchy a dosažení blízkosti s Bohem.....	24
2.4.5 Dosažení transformace	25
2.5 Strategie náboženského copingu	26
2.6 Zdroje náboženského copingu.....	27
2.7 RCOPE	29
2.8 Výzkumy	30
VÝZKUMNÁ ČÁST.....	34
3 Výzkumný problém, cíle práce, hypotézy a výzkumné otázky	35
3.1 Cíle výzkumu.....	35
3.2 Hypotézy a výzkumné otázky	36
4 metodologický rámec výzkumu	38
4.1 Metody získávání dat.....	38
4.2 Metody zpracování a analýzy dat	40
4.3 Etické aspekty výzkumu.....	40
5 výzkumný soubor	41
5.1 Základní soubor	41

5.2	Výběrový soubor	41
5.2.1	Průběh sběru dat	41
5.2.2	Charakteristiky a popis výběrového souboru	42
6	Výsledky výzkumu	46
6.1	Základní popisné statistiky náboženského zapojení a RCOPE	46
6.2	Testování hypotéz.....	48
6.3	Odpovědi na výzkumné otázky	50
6.4	Vyjádření k platnosti hypotéz.....	53
7	Diskuze	55
7.1	Interpretace výsledků.....	55
7.2	Limity výzkumu	58
7.3	Aplikace výsledků	59
8	Závěry.....	61
9	Souhrn	62
LITERATURA.....		65
PŘÍLOHY.....		72

ÚVOD

Každý člověk ve svém životě prochází situacemi, ve kterých se může setkávat s různými stresory. Ty mohou působit na jeho prožívání a kvalitu života. Mnoho výzkumů se v minulosti již zabývalo zátěžovými situacemi a jejich zvládním. Otázky, kladené v rámci různých zkoumání, se ptají: Co může zlepšit kvalitu života jedince? Jak se může jedinec co nejlépe přizpůsobit svým okolnostem? Způsoby, které jsou lidmi využívány k vypořádání se s tlaky z okolí, jsou značně pestré a individuální. Jak už bylo dříve zjištěno, některé strategie zvládnání mohou být účinnější než jiné. Jednou z oblastí, kam se lidé mnohdy obrací, může být například náboženství či spiritualita, která je ve společnosti přítomna už dlouhou dobu. V posledních letech byly vyzdvihnuty pozitivní přínosy náboženství při zvládnání zátěžových situací.

V této práci se budu zabývat náboženským copingem v interkulturní perspektivě. Podnětem pro vznik práce týkající se tohoto tématu pro mě byla myšlenka o lidské víře a jednotnosti společenství sdílejících konkrétní přesvědčení. Jednak je otázkou, jak náboženství, v našem kontextu křesťanská tradice, ovlivňuje způsob zvládnání stresu, a také zdali je tento jev konstantní napříč kulturami. V literatuře se objevují názory, které poukazují na stabilní prvky jednotlivých náboženství v rámci různých kultur (Saroglou, 2003), pojednávají o náboženství jako o typu kultury (Cohen & Hill, 2007) a vyzdvihují neměnnost náboženských hodnot i přes probíhající modernizaci (Inglehart & Baker, 2000). Mnohé výzkumy náboženského copingu byly provedeny v americkém kontextu. Otázkou je, zdali jsou tyto poznatky aplikovatelné i pro české prostředí.

Za cíl si kladu ověřit, zda existují rozdíly ve strategiích náboženského copingu mezi jednotlivými kulturami, tedy konkrétně mezi českou a americkou. Domnívám se, že výsledky mohou přispět k prohloubení poznatků v rámci kontextu náboženství v České republice a jeho role v lidských životech. Zároveň mohou být přínosné pro jednotlivé členy těchto společenství a pro poradenskou a psychologickou praxi.

TEORETICKÁ ČÁST

1 VYMEZENÍ NÁBOŽENSKÝCH POJMŮ

Celá tato práce se pohybuje v tématu náboženství a jeho role v životě člověka. Abychom co nejlépe porozuměli našemu textu, je důležité si nejdříve definovat pojmy, které zde budou zmiňovány. Je však nutné podotknout, že se v literatuře vyskytuje jejich nejednotnost. Jednotlivá témata jsou vskutku rozsáhlá. Pokusím se však poskytnout určitý teoretický rámec pro porozumění našemu tématu a následné výzkumné části. V této kapitole a jejích podkapitolách se budeme zabývat pojetím náboženství, vztahem religiozity a spirituality. Dále pak religiozitou v České republice a v USA. Přiblížíme si křesťanskou tradici, vztah kultury a náboženství a také se budeme zabývat náboženským zapojením a jeho významem.

1.1 Náboženství

Náboženství je předmětem studií religionistiky, není to však jediný obor, který se věnuje jeho zkoumání. Můžeme sem dále zařadit antropologii, sociologii, ale také psychologii. Náboženství obsahuje mnoho významů v rámci jednotlivých oborů, které se jím zabývají. Napříč literaturou nese různá pojetí. Někteří autoři, jak uvádí Štampach (2008), se definování pojmu náboženství vyhýbají. Říčan (2007) zmiňuje nejednotnost ve vnímání tohoto pojmu v rámci kultur, historického kontextu a různých společností. Štampach (2008) dále upozorňuje na ovlivnění některých definic křesťanskou tradicí. Hood, Hill a Spilka (2009) poukazují na fakt, že tento pojem není jednoduše vysvětlitelný, nelze totiž v jedné definici pojmut veškeré fenomény, přesvědčení, chování a prožitky, které s ním souvisí. Jak praví Dresser (1929, in Hood, 2009) – náboženství, stejně jako poezie a další žijící věci, nemůže být definováno. Je však možné naleznout některé charakteristické znaky.

Při operacionalizaci prvků charakterizujících náboženství bychom našli hned několik možností. Člověk by mohl být identifikován jako náboženský, pokud je členem církve nebo náboženské kongregace, účastní se náboženských aktivit, čte Bibli nebo jiné „svaté texty“, přispívá penězi na náboženské věci, slaví svátky, modlí se, drží specifické diety apod. (Hood et al., 2009).

V literatuře se nabízí dva hlavní směry definující náboženství. Můžeme mezi ně zařadit strukturální a funkcionální definice. **Strukturální** definice náboženství k němu přistupují z hlediska obsahu. Zahrnují sem přesvědčení, vztah či praktiky soustředěvané

kolem nějaké vyšší bytosti (Pargament, 1999). Štampach (2008, 30) se přiklání k definici náboženství jako ke „*vztahu člověka k transcendentní skutečnosti*“. Při zkoumání obsahu náboženství se objevují výrazné a specifické náboženské jevy, stavy a fenomény. Jejich charakteristika se může zakládat mimo jiné na principu uctívání, existují například monoteistická náboženství (uctívání jednoho Boha v křesťanství), polyteistická (uctívání více bohů či božstev), neteistická (nemají představu boha). Dále existují různé tradice a způsoby, jakými se náboženství předává, filozofie a teologie. Mohli bychom naleznout mnoho dalších prvků, které mohou jednak definovat konkrétní náboženství, ale i od sebe oddělovat jeho různé směry (Horyna, 1994).

Funkcionálně orientované definice se zaměřují na úlohu, kterou náboženství plní, spíše než na obsah. Funkcí, které náboženství uskutečňuje, je hned několik. Hood et al. (2009) vnímá hlavní funkci náboženství jako zdroj osobního smyslu v životě člověka. Pro spoustu lidí náboženství dále zahrnuje vědomí transcendentna. Taylor (2007) zmiňuje, že právě přesvědčení o transcendentní autoritativní bytosti je základem pro nejvíce přesvědčivý a naplňující zdroj nalezení smyslu pro mnohé jedince. Objevuje se zde také funkce spojená s pocitem kontroly, která je vázána k hledání smyslu či významu v životě. K dalším neopomenutelným součástem náboženství patří také sociální složka. Její funkce v životě člověka se pojí s konkrétní náboženskou skupinou. Jednotlivým funkcím se budeme více věnovat v kapitole o náboženském copingu. Tam si přiblížíme i některé další funkce a zaměříme se na jejich roli v procesu zvládnání zátěže.

1.2 Spiritualita a Religiozita

Při studiu náboženské tematiky můžeme narazit na pojem religiozita. Toto označení představuje přítomnost náboženství v populaci. Religiozita je zkoumána jednak kvantitativně – v jaké míře je náboženství v populaci zastoupeno, a také kvalitativně – jak je náboženství lidmi prožíváno a jak ovlivňuje jejich život (Štampach, 2008). Říčan (2007) označuje náboženské prožívání a jednání jako religiozitu (anglicky *religiousness*) – v českém jazyce by mohlo být použito slovo náboženskost, které se ovšem málokdy používá. Dále se objevuje označení zbožnost, avšak tento termín se v religionistice nepoužívá z důvodu jeho hodnotící konotace. Religiozita jedince se může projevovat náboženským zapojením. Tomuto pojmu se budeme věnovat v další části našeho textu.

Další termín, se kterým se můžeme setkat, je spiritualita. Na její roli v životě člověka se začalo poukazovat v posledním století. Nejdříve byla dávána do souvislosti

s náboženstvím. Později se však začaly objevovat otázky, zdali může být spiritualita přítomna i mimo náboženství, či dokonce zda může být náboženství bez spirituality. Na otázku, co to vlastně spiritualita je, existuje více odpovědí. Někteří autoři k ní přistupují jako k samostatné dimenzi člověka v komplexním bio-psycho-sociálně-spirituálním přístupu. Spirituální složka je podle tohoto přístupu například stejně esenciální jako biologická. Belzen (2009) však upozorňuje na některé potíže při příliš širokém pojetí spirituality, třeba konkrétně v komplexním přístupu. Tímto nebezpečím může být možnost ztráty specifických jevů vázících se k onomu fenoménu. Dále Myers a Willard (2003) spiritualitu označují jako kapacitu a tendenci, která je přítomna ve všech lidských bytostech. Tato tendence zahrnuje hledání a vytváření smyslu či významu týkající se života a existence.

Rozdílů mezi spiritualitou a religiozitou může být hned několik. Hood et al. (2009) mezi odlišnostmi uvádí několik příkladů. Spiritualita může být osobní a je prožívána jedincem subjektivně. Na rozdíl od religiozity nepotřebuje konkrétní náboženství a instituci. Člověk může být spirituální bez božstva. Watts (2017) tvrdí, že spiritualita v rámci náboženských tradic je něco jiného než spiritualita nacházející se mimo náboženství. Uvádí taktéž rozdíl v identifikaci člověka jako religiozního či spirituálního. To, že spiritualita a náboženství není vnímáno identicky dokazuje například studie Walkera a Pittse (1998) zjišťující, že označení „chodí do církve“ a „čte Bibli“ bylo respondenty hodnoceno jako prototyp religiozního člověka, avšak hodnocení jako spirituálního člověka bylo vynecháno.

I když zde nacházíme rozdíly, objevují se i určité podobnosti. Někteří psychologové definují spiritualitu a religiozitu jako proces hledání (Hill et al., 2000; Pargament, 1999, 2007; Zinnbauer a Pargament, 2005). Prolíná se zde strukturální a funkcionální přístup k jednotlivým pojetím. Tento proces hledání se zaměřuje na božskou bytost, předmět, ultimátní realitu či pravdu, prožívanou jednotlivcem. Náboženství je definováno jako hledání významu způsoby, které jsou posvátné, spiritualita jako hledání posvátného. Podle Pargamenta (1999) je hledání posvátného hlavní náplní náboženství. Dále Hill et al. (2000) poznamenává, že spiritualita se projevuje jako pocity, myšlenky, zkušenosti a chování, které vyvstávají z hledání posvátného.

Přístupů a definic, které se snaží objasnit pojmy spirituality a religiozity, je mnoho. Některé se snaží poukazovat na jejich komplementaritu (Miller & Thoresen, 2003), jiné zdůrazňují jejich odlišnost (Myers & Willard, 2003). Pargament (1999) zmiňuje problémy, které se týkají přílišné polarizace těchto dvou pojmů. Mezi některými z těchto polarizací uvádí – strukturální náboženství versus funkcionální spiritualita, statické náboženství versus

dynamická spiritualita. Dále institucionální versus individuální a negativní versus pozitivní. Tato polarizace však může mít za následek ztrátu jádra psychologie náboženství.

Z těchto všech přístupů a definic můžeme uvést hned několik závěrů. Spiritualita nemusí být nutně vázána k náboženství a náboženství ke spiritualitě. To, jak se tyto dva fenomény projevují v životě člověka, souvisí s individuálním přístupem. Lze si však povšimnout jejich komplexnosti. Můžeme zde najít podobnosti, ale i odlišnosti v projevech těchto dvou fenoménů.

1.3 Religiozita v České republice

Česká republika podle údajů náboženského vyznání občanů patří k nejvíce sekulárním zemím v Evropě. Údaje však nevyovídají o tom, že by česká společnost patřila k výrazně ateistickým zemím. Na jedné straně stojí institucionalizované náboženství a na straně druhé alternativní či netradiční typ religiozity a spirituality. Sekularizace se v tomto případě týká náboženství, které je spojování s institucí. Pokud bychom měli zmínit mezníky, které ji ovlivnily, zařadili bychom zde násilnou rekatolizaci protestantské tradice, vliv národního obrození, hodnotového pragmatismu a také liberalismu našeho národa (Václavík, 2010). V nynější době zde institucionalizované náboženství nenachází příliš velké uplatnění. Většina České populace se nehlásí k církvi či náboženské tradici. Například učení křesťanské nauky bývá lidem neznámé, ačkoliv v minulosti bylo součástí života mnohých jedinců (Hamplová, 2013).

Konkrétní statistická data zobrazující náboženské vyznání pochází z roku 2011. Podle těchto údajů se jako věřící označuje 21 % obyvatel, z toho 14 % se hlásí ke konkrétní církvi. Církev římskokatolická zastupuje přibližně 10 % věřících, protestantské církve pak 1 %. Dalších 35 % obyvatel se nehlásí k žádnému konkrétnímu náboženskému vyznání a 45 % jedinců tento údaj nevedlo (*Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu - 2011*, 2014).

I když se podle statistických informací zhruba 80 % obyvatel nehlásí k žádnému náboženství, vyskytuje se zde forma neinstitucionalizované neboli alternativní spirituality či religiozity. Díky revoluci, která proběhla roku 1989, se v české společnosti objevil posun k individualismu. V rámci tohoto posunu se začala objevovat i nová náboženská hnutí, která se do té doby neměla možnost projevit (Václavík, 2010). Projevuje se zde také eklectismus, ve kterém dochází ke spojení různých prvků náboženských tradic bez jasného vymezení.

Lidé v české společnosti mají mnohdy zájem o různé meditační techniky, jógu, ale i věštění či čtení karet (Hamplová, 2013). V tomto kontextu se zde vyskytuje náboženský pluralismus, který je spojený se svobodným vyznáním. Mimo církevní oficiální instituce existují i další neoficiální náboženské společnosti. Projevuje se zde však značná nedůvěra jednak vůči institucím a také i vůči minoritním náboženským skupinám. Jak poznamenává Vojtíšek (2004), tato nedůvěra se často může projevit zařazením jakékoliv minoritní náboženské společnosti pod pejorativní pojem „sekta“.

1.4 Religiozita v USA

Jedním z hlavních fenoménů, které patří k významným charakteristickým znakům religiozity v USA, je pluralismus. Tento jev se nevztahuje pouze k tématu náboženství, ale i k politice a společnosti obecně. Projevuje se například svobodou náboženského vyznání (Václavík, 2013). Hutchison (2003) komentuje náboženskou diverzitu v USA. Tato diverzita představuje spoluexistenci velkého množství náboženských skupin a zároveň existenci jednoho hlavního proudu náboženství. Tímto hlavním proudem je podle něj kalvinismus. Tento fakt podává na základě statistik z 19. století, kdy se až 95 % občanů hlásilo k protestantské tradici. V kontextu náboženského pluralismu, který je některými autory spojován s imigrační politikou, se začaly rozšiřovat další náboženské skupiny, které se nehlásily ke křesťanské tradici – tento jev následně vedl ke snížení vlivu tradičních protestantských směrů (Václavík, 2013). Hutchison (2003) zmiňuje probíhající kulturní asimilaci, které jsou podrobeny všechny náboženské skupiny, a to z důvodu konfliktů vznikajících kvůli rozdílnému systému hodnot, akceptovaného chování, sociálních a kulturních norem. Tato asimilace vedla k přijetí určitých rysů, které společně tvoří identitu americké religiozity.

V rámci obecných statistik je předpokládáno že 50-60 % dospělých jedinců je členem nějaké náboženské kongregace a až 80 % se hlásí k určité náboženské identitě či tradici (Pew Research Center, 2014). Většina amerických obyvatel se identifikuje s nějakou křesťanskou tradicí, tato identifikace však nemusí znamenat jejich aktivní zapojení nebo členství v rámci konkrétní kongregace. Zhruba 30 % jedinců se identifikuje s konzervativními protestantskými skupinami (například fundamentalisté, charismatické či evangelické směry). Ačkoliv se mezi jednotlivými protestantskými směry objevují rozdíly v rámci stylů uctívání nebo v jejich historii, všechny spolu sdílí určitá přesvědčení (Hempel & Bartkowski, 2008). Dále 12-15 % jedinců se ztotožňuje s tzv. hlavním protestantským proudem (sem

můžeme zařadit liberální a umírněné směry). Tento proud odmítá velkou část učení konzervativních protestantských církví. S Římskokatolickou církví se identifikuje zhruba 25 % jedinců. S náboženstvím, které nepatří do křesťanské tradice, se identifikuje přibližně 5 % obyvatel. Mezi tyto směry lze zařadit například Judaismus, Hinduismus či Islám. Dále 15-20 % jedinců se nehlásí k žádnému náboženství (Ellison & McFarland, 2013). Během svého života 40-50 % změní svou náboženskou afiliaci. Tyto změny mohou zahrnovat například změnu náboženské denominace, nebo úplné opuštění náboženské organizace (Ellison & McFarland, 2013).

V USA je náboženství od státu odděleno, hraje však významnou roli v oblasti veřejného života. V tomto kontextu se objevují konflikty, které souvisí například s podobou výuky, nebo výskytem náboženských symbolů na veřejných místech, jakými jsou školy, úřady apod. V souvislosti s náboženským životem se vyskytuje několik dalších fenoménů, které jsou pro americkou religiozitu typické. Patří k nim dobrovolné podílení se na fungování náboženské skupiny. Tato aktivita se může projevovat například jako finanční podpora, dobrovolnictví v rámci činnosti této skupiny apod. Objevuje se zde také důraz na lokálně založené náboženské skupiny, tento jev se projevuje vyšší mírou společenské angažovanosti a je značnou součástí veřejného života oné lokality. Dalším fenoménem, který se v americké religiozitě vyskytuje, je aktivismus. Projevuje se snahou různých náboženských skupin podílet se na problémech společnosti a poskytovat určitá řešení. V rámci této problematiky dochází ke střetu mezi liberálními a konzervativními směry (Václavík, 2013).

1.5 Křesťanství

Existence mnohých náboženství je nepopíratelná. V rámci naší práce se však budeme zabývat náboženstvím v kontextu křesťanské tradice. Z tohoto důvodu se zde budu snažit krátce přiblížit onu tradici a více konkrétně charakteristické znaky protestantského směru, který tvoří výzkumný soubor v empirické části této práce. Podle Mcgratha (2006) patří křesťanství k nevlivnějším náboženstvím. To je také důvod, proč byl například náboženský coping v minulosti často studován v kontextu křesťanství.

V nynější době je křesťanství celosvětově nejrozšířenějším náboženstvím. Odhaduje se, že jednu třetinu obyvatelstva světa tvoří jeho následovníci. Přesnost odhadu není stoprocentní z důvodu chybějících informací ze všech zemí. Liší se počty pokřtěných věřících, některé církve nevidují své členy a také je rozdíl mezi lidmi, kteří se ke křesťanství pouze hlásí, a těmi, kteří se aktivně účastní života v církvi (Štampach, 2008).

Hlavním kritériem, jež spojuje všechny církve, je vztah k Ježíši Kristu (Štampach, 2006). Jeho postava je popisována v křesťanské Bibli. Ta se skládá z Nového a Starého zákona. Výklad Bible se odvíjí od vykladačské tradice, který je základem křesťanských doktrín a dogmat (Štampach, 2006). Bible jako taková patří k základu, na kterém byly protestantské církve postaveny (Filipi, 2012).

Jednotlivá evangelia v části Nového zákona popisují narození Ježíše, jeho život a smrt. Ježíš zastupuje roli Syna v dogmatu o Boží trojjedinosti. V této trojici se dále vyskytuje Bůh jako Otec a Duch svatý. Křesťanská nauka se zakládá na vtělení Boha v podobě Ježíše Krista jako spasitele, který na sebe bere hříchy lidstva a umírá za ně na kříži. Tímto poskytuje milost lidem a naději k vykoupení v očekávaném posledním soudu a věčný život (Mcgrath, 2006). Štampach (2006) uvádí, že křesťanská víra nemusí být chápána pouze ve smyslu víry v existenci Boha, ale také jako důvěra v Boha a spolehnutí se na něj, touha ho uctívat a hledat v něm naději.

Mezi protestantské církve řadíme ty, které vznikly přímo z evropské reformace 16. století nebo na ně nepřímo navázaly (Filipi, 2012). Jako jeden z charakteristických znaků protestantských církví můžeme zmínit autoritu Písma, kterým je křesťanská Bible. Ta převyšuje autoritu církevní tradice. Kládou důraz na spásu skrze Boží milost. Vyzdvihují osobní víru nad příslušnost ke konkrétní křesťanské denominaci. Svátost večeře Páně je umožněna i obyčejným věřícím, bez nějakého statusu, probíhá přijímaní pod obojí. V rámci této tradice je odmítáno mnišství, papežství a také zvláštní postavení kněží i celibát (Vojtíšek, 2004).

1.6 Náboženství a kultura

V našem kontextu se zabýváme projevem náboženství ve dvou různých kulturách. Místo a podmínky, ve kterých se člověk vyvíjí a kde vyrůstá, se mohou značně lišit. Jejich rozdílnosti, ale i podobnosti zkoumá interkulturní psychologie. Definice pojmu kultura se vyskytují v různých formách. Například Čeněk (2013) označuje kulturu jako mechanismus přenosu vlivů prostředí. Tento proces je však obousměrný, tak jako kultura ovlivňuje jedince, tak i jedinec zpětně utváří a formuje kulturu. Dále Murphy (2004) zmiňuje normativní funkci, kterou kultura zprostředkovává, kdy funguje jako morální systém. Následně uvádí, že zahrnuje všechny znalosti, přesvědčení, způsoby chování, rituály a tradice, které konkrétní společnost nasbírala za její samotnou existenci, nebo převzala od jiných národů.

V této souvislosti se někteří autoři domnívají, že náboženství může plnit funkci kultury. Při operacionalizaci pojmu náboženství můžeme naleznout společné dimenze, které s kulturou sdílí. Mohli bychom sem zahrnout rituály, emoce, společná přesvědčení, vědomosti, určité společenství a etiku (Saroglou, 2003). V tomto přístupu vnímají Cohen a Hill (2007) náboženství jako kulturu. Inglehart & Baker (2000) poukazují na schopnost náboženství a náboženských hodnot přetrvat navzdory procesu modernizace. I když se v jejím důsledku snížil například počet členů náboženských skupin, jedinci, kteří zůstávají součástí, nadále sdílí konkrétní hodnoty a postoje. Dále Loewenthal (2013) uvádí několik faktorů, které mohou podpořit vliv náboženství jako kultury. Patří mezi ně sociální identita, kdy se jedinec ztotožňuje se skupinou, které je součástí. Udržování si hranic a míra ovlivnění náboženskými přesvědčeními patří k dalším důležitým faktorům.

Vztah mezi kulturou a náboženstvím se často hledá v souvislosti s náboženskou orientací. Spojení mezi vnitřní (*intrinsic*) a vnější (*extrinsic*) náboženskou orientací a individualismem a kolektivismem (Tarakeshwar, Stanton & Pargament, 2003). Cohen a Hill (2007) při studii protestantů, katolíků a židů v kontextu vnitřní a vnější náboženské orientace konstatují, že vnější náboženská orientace reflektuje individualismus protestantské kultury, ve které je důležité osobní náboženství, kdežto v židovské a katolické kultuře se více projevuje kolektivismus, který oceňuje komunitu a rituály.

Například kultura ve Spojených státech amerických je značně individualistická. Faktorů, které ovlivnily tuto skutečnost, je hned několik. Cohen a Hill (2007) tento jev vysvětlují a připisují jeho vznik z velké části protestantismu, který patřil v minulosti k nejpočetnějšímu náboženskému směru v USA. Protestantismus má tendenci podporovat individualitu a zdůrazňuje, že proces spasení probíhá mezi jedincem a Bohem a není zprostředkován skrze církev (jak je to například u církve katolické). Náboženská identita i motivace se zdá být ovlivněna skrze osobní víru a konkrétní význam náboženství pro jednotlivce.

1.7 Náboženské zapojení

Zkoumání samotné náboženské afiliace nám nedokáže sdělit nic o tom, jak tento jev ovlivňuje každodenní život jedince. V tomto kontextu je důležité zmínit náboženské zapojení, které dokáže poodhalit trochu více. Říčan (2007) do pojmu religiozita, který byl přiblížen už dříve, zahrnuje náboženské chování a prožívání. Náboženské prožívání je

spojováno se spiritualitou. Chování se pojí s náboženskou praxí, která je projevem náboženského zapojení. Toto zapojení patří k dimenzím religiozity.

Náboženské zapojení může reflektovat míru religiozity jedince. Jakým způsobem se člověk zapojuje v rámci svého náboženství se může odvíjet například od jeho motivace. Náboženská praxe, kterou se jedinec může zabývat, mnohdy zahrnuje různé náboženské rituály. Jejich dělení bychom mohli pojmout v rámci individuální a skupinové aktivity. Další členění může být založené na tom, zda jsou rituály prováděny veřejně či soukromě. Mezi skupinové rituály můžeme zařadit například bohoslužbu. Jako individuální lze pojmout například modlitbu, ačkoliv její praktikování může být součástí i skupinové aktivity ve formě modlitební skupiny (Spilka, 2005). Náboženským rituálům a jejich funkci v životě člověka se budeme více věnovat v samostatné podkapitole, kde si přiblížíme, jakou roli zastupují v copingovém procesu.

To, jak často se jedinec účastní bohoslužeb, může vypovídat o jeho zapojení v rámci vyznávaného náboženství. Z tohoto důvodu byla v minulosti využita frekvence účasti na náboženských bohoslužbách jako ukazatel míry religiozity jedince. Důvodů pro využití konkrétně tohoto indikátoru existuje podle Ellison a McFarland (2013) mnoho. Náboženská angažovanost se může projevit právě skrze účast na bohoslužbách, obětováním osobního volného času. Dále se zde jedinec vystavuje náboženské socializaci skrze morální sdělení (např. kázání). Probíhá také neformální zpevnění (*reinforcement*) prostřednictvím sociální sítě konkrétního společenství. Skrze náboženské vzdělávací programy a další sociální a institucionální programy se mohou dále upevňovat náboženské doktríny.

Frekvence účasti na bohoslužbách a církevních aktivitách ve spojení s frekvencí osobního praktikování náboženských aktivit (například čtení Bible, modlitba apod.) může označovat jedince s vyšší mírou religiozity (Schwadel, 2011). V tomto textu budeme vnímat náboženské zapojení jako míru religiozity u jedinců, která se projevuje jak jejich osobním podílením se na životě církve, tak i zabýváním se náboženskými aktivitami v soukromém životě.

2 NÁBOŽENSKÝ COPING

Projevy náboženství a jeho dopad na život jedince se mohou objevovat v různých sférách života rozmanitými způsoby. V této kapitole se budeme věnovat náboženství a jeho vlivu v oblasti zvládání náročných životních situací. Jak zmiňuje Pargament (1998), věda není schopna potvrdit, zdali existuje Bůh, zda lidé zažívají zázraky, či pravdivost jakékoliv náboženské tradice. Co však může být vědecky prokázáno je, zdali metody náboženského zvládání ovlivňují dopad negativních životních událostí a jestli ano, tak jakým způsobem toho dosahují. Hlavním konceptem, ze kterého budeme vycházet při osvětlování této problematiky, je tedy náboženský coping K. I. Pargamenta. Termíny pojící se k předmětu náboženství jsme si ozřejmili v dřívějších kapitolách a budou se objevovat i zde. S náboženským copingem souvisí problematika stresu a zátěže. Z tohoto důvodu se nejprve budeme zabývat přiblížením těchto oblastí. Následně objasníme termín coping a proces, jakým působí. Zmíníme zde fenomény týkající se vztahu náboženství a obecného copingu. Představíme jednotlivé funkce náboženství v procesu zvládání. Poté se budeme věnovat stylům a zdrojům, jakými se může projevovat. Dále si přiblížíme měrný nástroj, který byl vyvinut pro lepší zkoumání náboženského copingu. Nakonec zmíníme vybrané výzkumy, které se této problematice v minulosti věnovaly, a uvedeme některá zjištění.

2.1 Stres a zátěž

Každý člověk si pod pojmem stres určitě vybaví nějakou událost ze svého života. V odborné literatuře se objevují různé teorie a vymezení. Téma stresu je velmi rozsáhlé, v našem textu se budeme této problematice věnovat do takové hloubky, abychom mohli porozumět konceptu a předmětu zkoumání v následujících částech naší práce.

Prostředí, které každého jedince obklopuje, se skládá z různých situačních podnětů. Křivohlavý (2009) tyto podněty zmiňuje a rozřazuje je na dva druhy. Popisuje zde **stresory** – tlaky, které na jedince působí v určité situaci negativně, a také pozitivní faktory – **salutory**, které člověka povzbuzují, dodávají mu sílu a pomáhají mu zvládat zátěžové stavy. Lidský organismus disponuje určitými schopnostmi se snegativními vlivy vypořádat. Podle Mlčáka (2005) lze fenomén stresu pojmut jako určitou nerovnováhu mezi nároky, které jsou kladeny na člověka, a jeho adaptačními schopnostmi. Hartl (2010) dále definuje stres jako nadměrnou zátěž neúnikového druhu, která vede ke stresové reakci. Někteří autoři

(Křivohlavý 1994; Paulík, 2010, 2012) ve svých textech rozlišují mezi zátěží a stresem. Zátěž pojmají jako obecný stav obsahující nároky, s nimiž se jedinec vyrovnává prostřednictvím adaptačního procesu. Lze ji rozdělit podle různých kritérií, např. podle intenzity podnětů, délky působení, či emocionální odezvy. Stres poté představuje konkrétní zátěž přesahující kapacitu adaptačních schopností organismu. Paulík (2010) dále podotýká, že stresové situace nemusí vznikat pouze přetížením či neoptimální zátěží. Vznik stresu mohou také způsobit nedostatečné stimuly nebo dlouhodobě nízké nároky na organismus.

Obecně je známo, že se stres může vyskytovat v různých formách (Křivohlavý, 2009; Paulík, 2010):

- **Distres** – negativně prožívaný stres – působí nepříjemně, nadlimitně, nebezpečně a nežádoucně.
- **Eustres** – pozitivně prožívaný stres – působí aktivaci organismu (např. při sportovních výkonech).

Stres tedy můžeme pojmout jako stav zátěže, který přesahuje adaptační možnosti jedince a ovlivňuje určitým způsobem kvalitu jeho života. Může však mít i pozitivní vliv.

Psychologické pojetí stresu

Důležitým konceptem, ze kterého následně vychází teorie o procesu zvládnání, je psychologické pojetí stresu. Jeho autorem je Richard Lazarus, který doplnil dřívější teorie o složku kognitivní, konativní a emocionální. Tento přístup poukazuje na individualitu člověka ve vnímání okolního prostředí. Vznik stresu je zde závislý na interpretaci významu situace a posouzení míry možného ohrožení. R. Lazarus (1966; in Lazarus, & Folkman, 1984) ve své teorii vytvořil model dvojího hodnocení:

- **Primární hodnocení** – jedinec zvažuje situaci z hlediska ohrožení (vlastní existence, zdraví, sebehodnocení apod.) a dalších dopadů, které z toho mohou vyplývat.
- **Sekundární hodnocení** – zahrnuje jedincovy možnosti úspěšně zvládnout konkrétní situaci nebo její následky (schopnost ubránit se ohrožující situaci, dostupné copingové strategie a možnosti).

Obě tyto zhodnocení obsahují stránku jak objektivního světa, tak i subjektivních faktorů, které zahrnují vše, co ovlivňuje jedincovo rozhodování, usuzování a hodnocení.

Při **primárním** hodnocení jedinec může dosáhnout závěru, že situace je pozitivní, irelevantní či stresující. Pro vnímání situace jako stresující se může podnět jevit jako ohrožující nebo způsobující poškození. V takovémto případě dochází dále k **sekundárnímu** hodnocení, kdy jedinec analyzuje vlastní schopnosti a dostupnost zdrojů ke zvládnutí konkrétní situace. Stres vzniká v případě vyhodnocení jeho zdrojů a schopností jako nedostatečných. Organismus se následně snaží obnovit narušenou rovnováhu využitím vědomé aktivní snahy (coping). Pokud se objeví nová informace vztahující se k situaci či vlastním schopnostem, probíhá opětovné hodnocení (Lazarus & Folkman, 1984). Lazarus a Folkman (1987) popsali tento mechanismus reakce organismu na stres v transakčním modelu stresu a jeho zvládnání (*Transactional Model of Stress and Coping*).

2.2 Coping

K problematice stresu se také pojí proces či způsob jeho zvládnání – coping. Slovo coping se v poslední době začalo více vyskytovat v novodobé literatuře, mnoha lidem ze širokého okolí je však tento pojem neznámý. Proto si zde přiblížíme jeho význam, funkci a uplatnění v životě člověka.

Samotné slovo coping pochází z anglického jazyka a mohli bychom ho přeložit jako zvládnání nebo zvládací chování. Hartl (2010) jej definuje jako schopnost jedince vyrovnat se s nároky, které jsou na něj kladeny. Může se projevit jako změna postoje či vnímání situace. Paulík (2010) pojem coping označuje také slovem zvládnání, podle něj představuje zvláštní případ vyrovnávání se se zátěží, a to konkrétně adaptací na stresory. Vyznačuje se zvýšeným úsilím aplikujícím se na podlimitní či nadlimitní nároky. Odstranění nerovnováhy mezi požadavky kladenými na organismus a jeho kapacitou je hlavním cílem chování zaměřeného na zvládnání. Paulík (2010, 82) dále coping označuje jako „*mnohostranný, vícedimenzionální, dynamický jev měnící se adekvátně se změnami situace*“.

K jedné z hlavních postav zkoumajících problematiku copingu patří R. Lazarus, který je autorem psychologického pojetí stresu, jež jsme si přiblížili o něco výše. Velkou roli zde hraje hodnocení (*appraisal*). Tento fenomén, který určuje význam situace, může probíhat vědomě či nevědomě (Lazarus, 1984).

Lazarus (1984) rozděluje coping na dva typy. Prvním z nich je **coping zaměřený na problém** a druhým je **coping zaměřený na emoce**. Výběr mezi těmito dvěma způsoby je závislý na hodnocení situace. Skutečnost, která ovlivňuje onu volbu, se projevuje možnostmi

ovlivnit situaci vlastními silami. Pokud jedinec zhodnotí, že disponuje možnostmi a schopnostmi se se stresem vypořádat, převládne coping zaměřený na problém. V opačném případě se u jedince aktivuje coping zaměřený na emoce. Tento typ následně vyústí v regulaci emoční odezvy na stresovou situaci, která se může jevit jako ohrožující. Projeví se například přehodnocením významu situace, vyhnutím se myšlenkám týkajících se stresoru apod. Při copingu zaměřeném na emoce Carver a Connor-Smith (2010) uvádějí hned několik způsobů zvládnání emocí. Řadí sem sebezklidnění, kam zahrnují například relaxaci či hledání sociální opory. Dále vyjádření negativních emocí, jako například výkřik a pláč, a také kognitivní únik, kde zmiňují vyhýbaní se, popření či zbožné přání.

Ačkoliv se coping projevuje konstruktivním řešením, existují i dysfunkční způsoby, které může jedinec při zvládnání využívat. Mezi tyto způsoby Carver, Schreier a Weintraub (1989) zahrnují: nekontrolované projevování negativních emocí, snahu odpoutat se od problému zaměřením se na jiné aktivity, pasivitu, projev rezignace, bezmoci a snahu uniknout pomocí návykových látek.

Mezi některé další druhy copingu můžeme dále řadit (Walker, Smith, Garber, & Van Slyke, 1997):

- **Aktivní** – vědomá, činná snaha vypořádat se s konkrétní situací.
- **Pasivní** – vzdání se s přesvědčením, že nelze se situací nic dělat.

Hartl (2004) rozděluje coping na **adaptivní**, který vyznačuje úspěšným zvládnutím (snížení naléhavosti či významnosti, např. relaxací, tělesným cvičením, přehodnocením situace, nalezením sociální opory apod.), a **neadaptivní**, který je charakterizován neúspěšným zvládnutím (únik z reality, uzavření se do sebe, projevy agrese apod.).

V literatuře se také objevuje rozlišení copingových stylů a strategií. Paulík (2010) je definuje jako individuální a osobnostně jedinečné způsoby zvládnání zátěžových situací. Ty se vztahují k individuálnímu prožívání a hodnocení situace. Dále vyúsťují v tendence reagovat a adaptovat se na nepříznivé okolnosti. Copingové styly se váží k obecným řešením. Strategie jsou zaměřeny na konkrétní situace a jejich kontext. Strategie, ve vztahu ke stylu, se rozumí jako nástroj realizace, který se váže k aktuálnímu stavu jedince a jeho vnějším podmínkám.

2.3 Vztah copingu a náboženství

Jak již bylo výše zmíněno, lidé čelí různě náročným situacím, se kterými se vypořádávají podle kapacity zdrojů jejich organismu. Coping v životě člověka má tedy důležitý úkol. Náboženství jako součást života mnohých jedinců vedlo psychology k jeho hlubšímu zkoumání z důvodu očividných vlivů na jejich život. Místo, kde se setkává coping a náboženství, bylo zkoumáno předním autorem K. I. Pargamentem. Jeho četné monografické publikace, ale i empirické studie přispěly k hlubšímu prozkoumání této oblasti.

Hlavním východiskem pro studium náboženského zvládnání byla teorie transakčního modelu stresu a copingu (Lazarus & Folkman, 1984), kterou jsme si přiblížili dříve. Jak už bylo zmíněno, v tomto modelu je dopad stresové situace z velké části ovlivněn kognitivním zhodnocením jedince a výběrem zvládacích strategií, které má k dispozici. Transakční model byl některými badateli přijat pro výzkum náboženského copingu (Gall et al., 2005; Pargament, 1997). Jeho pojetí poskytuje možnost lépe přiblížit multidimenzionální aspekty náboženství a spirituality a jejich role v procesu zvládnání (Park & Folkman, 1997).

Právě kognitivní role náboženství v copingovém procesu byla některými autory zdůrazňována. Například Pargament (1998) poukazuje na spiritualitu a náboženství jako na součást obecného orientačního systému. Tento systém se skládá z hodnot, zvyků, přesvědčení, vztahů a osobnostních charakteristik. Skrze tento komplex jedinec vnímá svět kolem sebe a určuje způsoby, jak se s ním vypořádává. Dull a Skokan (1995) přistupují k náboženství jako k nadřazenému kognitivnímu schématu, které determinuje hodnocení situace. Ovlivňuje též aktivaci určitých zdrojů zvládnání a použití konkrétních copingových metod. Následně uvádí, že náboženské faktory obsahující kognitivní složku mohou mít vliv na různá přesvědčení, která může mít jedinec v kontextu konkrétní situace.

Dalšími důležitými aspekty při zkoumání role náboženství v copingovém procesu, jsou oblasti života, ve kterých se dopad náboženství projevuje. Studie prověřující tento vliv zkoumají aspekty fyzického a duševního zdraví a religiozitu. Dopad na fyzické zdraví se projevuje fyzickou symptomatikou (např. změny krevního tlaku), délkou pobytu v nemocnici a mortalitou. Účinky na duševní zdraví zahrnují účinnost zvládacích strategií, životní spokojenost, depresi a úzkostnost. Religiozní dopady se týkají jedincova vnímání blízkosti k Bohu nebo spirituálního růstu jako výsledku copingu s konkrétní událostí. Každý

z těchto dopadů poukazuje na něco odlišného v rámci účinnosti náboženského copingu (Pargament, 1998).

Vztah náboženství a zvládání nelehkých situací je nepřehlédnutelný. V jakých konkrétních oblastech svou funkci plní, bude přiblíženo v následujících podkapitolách.

2.4 Copingové funkce náboženství

Jak už bylo zmíněno výše, k náboženství je třeba přistupovat jako k multidimenzionálnímu jevu. Funkcí, které náboženství plní, je hned několik. V rámci jednotlivých podkapitol se o nich zmíníme a přiblížíme si jejich aplikaci v situacích spojených se zvládáním zátěže. Tyto funkce následně tvoří teoretické východisko nástroje, který měří náboženský coping – RCOPE (Pargament, Koenig & Perez, 2000). Jeho objasnění proběhne následně v samostatné podkapitole.

2.4.1 Hledání smyslu

Potřeba nalezení smyslu je přítomna v každém jedinci. Tato potřeba je obecně vysvětlena jako snaha člověka porozumět své zkušenosti a poznat význam a účel života (Steger, 2009). Viktor Frankl (1962) jako první navrhl pojem univerzální lidské vůle ke smyslu. V kontextu zvládání zátěže je podle Emmonse (1999) schopnost přidělit význam stresujícím událostem důležitým předpokladem pro úspěšně zvládnutý coping, adaptaci a celkovou duševní pohodu.

V literatuře se objevuje hned několik pojmů týkajících se potřeby smyslu. Park (2005) například rozděluje dva pojmy vztahující se k tomuto tématu. Všeobecný význam života, který zahrnuje přesvědčení, cíle a subjektivní pocity, nazývá **obecný smysl** (*global meaning*). Dále zmiňuje **vytváření smyslu** (*meaning making*), ke kterému jedinec dochází při krizích nebo nelehkých okolnostech. Tyto dva koncepty fungují propojeně, kdy vytváření smyslu funguje jako jakýsi proces pro obnovení obecného smyslu při jeho narušení, například nějakou nepříjemnou životní situací. Park (2013) termín potřeba smyslu (*need for meaning*) formuluje jako potřebu koherentního a dobře fungujícího systému významů. V tomto kontextu někteří autoři funkci náboženství přirovnávají k příkladu **obecného smyslu**, který může být označován jako systém hodnot, jenž poskytuje člověku způsob, jak porozumět utrpení a ztrátě (Abraido-Lanza, Vásquez, Echeverría, 2004). Hood et al. (2009) identifikuje čtyři podmínky, díky kterým má náboženství unikátní schopnost poskytnout obecný smysl. Řadí mezi ně komplexnost, přístupnost, přesah a přímá tvrzení. Dále

například Pargament (1997) označuje proces vytváření smyslu (*meaning making*) jako spirituální proces, který je podle něj hlavní funkcí náboženství. V různých situacích se může promítnout v konkrétních oblastech lidského života, které mohou zahrnovat například povolání, vztahy, obecnou filozofii postoje k životu apod. (Pargament, 1997). Náboženství ovlivňuje přesvědčení o vlastní osobě, světu, o ostatních lidech, tím pádem ovlivňuje i význam konkrétních stresorů (Park & Folkman, 1997).

Náboženství může taktéž působit i na úrovni **situačního významu** (*situational meaning*). Situační význam se vztahuje k interakci mezi obecnými přesvědčeními, kterými jedinec disponuje, a jeho okolnostmi, ve kterých se nachází. Situační význam má tři hlavní složky – zhodnocení významu, hledání smyslu a smysl jako výsledek. Poslední komponenta může být konečným výstupem copingových strategií (Park & Folkman, 1997).

Jak už bylo zmíněno, v různých náboženských tradicích se objevují přesvědčení, která pomáhají připisovat význam určitým událostem. Dull a Skokan (1995) jich uvádí hned několik. Přesvědčení o existenci většího plánu poskytuje lidem možnost zařadit události do širšího kontextu. Některá náboženství připisují dění událostí a jejich ovlivnění jakési vyšší síle, kterou může být Bůh. K tomuto se vztahují přesvědčení, že se životní události nedějí náhodou. Dále se zde objevuje přesvědčení o osobním růstu – na otázku, kterou si lidé kladou při střetnutí s negativní událostí („Proč se tohle stalo zrovna mně?“), mohou nacházet jak pozitivní, tak i negativní odpověď. Pozitivní význam může nabývat podoby prohlášení jako „posílí mě to“, negativní význam jako „nejsem schopný dělat nic, abych překonal karmu“.

Na základě těchto poznatků můžeme usoudit, že pro spoustu jedinců je náboženství důležitou součástí života, která ovlivňuje jejich porozumění světu a připisuje význam realitě a utrpení. Může je tak proměnit v do značné míry snesitelné.

2.4.2 Získání kontroly

Další důležitou funkcí, kterou náboženství umožňuje, je získání pocitu kontroly. Vnímání kontroly hraje důležitou roli v procesu zvládnání zátěžových situací. Všechny vyšší organismy, které jsou ohroženy nějakým poškozením či bolestí, mají tendenci hledat možnosti k předvídání či ovlivnění výsledků plynoucích z událostí, které na ně působí (Seligman, 1975).

Schopnost náboženství poskytnout člověku pocit kontroly nad situací se značně váže k předešlé funkci, která člověku umožňuje nalézt smysl či význam dění určitých událostí.

Lidé díky možnosti přehodnocení smyslu určitých dění a předvídáním, co se může stát, mohou dospět k získání pocitu kontroly i ve chvílích, kdy jsou výsledky nepříznivé (Hood et al. 2009). Taktéž se ukazuje, že schopnost náboženství poskytnout člověku pocit kontroly je nezávislá na subjektivní kontrolovatelnosti konkrétní situace (Newton & McIntosh, 2009). Nedávný experimentální výzkum potvrzuje, že víra v Boha, který má okolnosti pod kontrolou, nepřímo zvyšuje pocit kontroly jedince ve chvílích, kdy je vnímání jeho osobní kontroly nějakým způsobem ohroženo (Laurin, Kay & Moscovitch, 2008).

Náboženské činnosti spojené se zvládáním zátěže mířené na získání kontroly se mohou rozdělit na primární a sekundární. Mezi **primární** činnost je řazena přímluvná modlitba – zde je kontrola nad situací hledána například skrze přímý zásah od Boha. Ostatní náboženské copingové aktivity jsou lépe vysvětleny jako **sekundární** přístupy k získání kontroly. Patří mezi ně benevolentní přehodnocení situace (např. vnímání negativní situace jako Boží vůle), přesvědčení, že důsledek události nelze předvídat ani ovlivnit modlitbou, a následná snaha o spojení s Bohem. Tyto druhy aktivit jsou spíše spojené s přizpůsobením se jedince na danou situaci než s aktivní snahou něco měnit (Pargament et al., 1999).

Různé strategie náboženského copingu mohou vést k odlišnému vnímání kontroly. Pargament et al. (1988) na základě výzkumného šetření tento jev potvrzuje. Uvádí, že s pocitem osobní kontroly souvisel coping spojený se sebeřízením (kdy jedinec nabývá přesvědčení, že disponuje schopnostmi od Boha ke zvládnutí problému) a spoluprací (ve které je jedinec přesvědčen, že se Bůh podílí jako partner v procesu rozhodování). Naproti tomu strategie zvládání, které se projevovaly podřízením se (kdy jedinec vnímá Boha jako poskytovatele řešení problémů), s osobní kontrolou korelovaly negativně.

2.4.3 Získání sounáležitosti a útěchy

Sociální složka je důležitou náplní další funkce náboženství. Vztahy člověka patří k jeho každodennímu životu. Každý jedinec má potřebu někam patřit. Potřeba sounáležitosti je jednou ze základních potřeb v lidském životě (Maslow, 1954). Baumeister (1991) poukazuje na potřebu sounáležitosti jako jednu z hlavních funkcí náboženství.

Studie, které byly provedeny v sekulárním prostředí, uvádí, že lidé se silnou sociální oporou disponují lepším psychickým i fyzickým zdravím než ti, kteří nemají blízké vztahy s druhými (Berkman & Glass, 2000). Ellison a Levin (1998) uvádí, že církevní sociální opora je pro jedince vyznávající určitě náboženství důležitá, jelikož jim pomáhá se lépe vypořádat se stresem. Tento efekt je také ovlivněn náboženským zapojením jednotlivců. Náboženství

spojuje jednotlivce navzájem mezi sebou a s jejich skupinou. Krause, Ellison, Shaw, Marcum a Boardman (2001) zmiňují široké aspekty sociální opory, které ovlivňují dopady na život člověka. Zahrnují mezi ně:

- sociální kontakt,
- míru přijaté podpory,
- oporu poskytnutou druhým,
- spokojenost s onou podporou,
- negativní interakce a samotné očekávání podpory.

Některé náboženské tradice se mohou vyjadřovat jak k obecným lidským vztahům, tak i k určitým interakcím třeba v rámci konkrétní náboženské skupiny. Jako příklad zde můžeme uvést křesťanskou nauku, která zdůrazňuje lásku k bližnímu, poskytování pomoci potřebným a odpuštění. Tato základní pravidla mohou pomoci při vytvoření a následném udržení kvalitních sociálních vztahů v rámci oné skupiny (Krause & Wulff, 2005).

Sociální opora v církvi se může projevovat na různých úrovních – emocionální a spirituální. Emocionální opora může být vyjádřena skrze jednoduché naslouchání, zájem druhého člověka či poskytnutí potřebné pomoci. Spirituální forma se může projevit například přímou modlitbou za druhé. Krause et al. (2001) ve své studii zkoumá tyto druhy sociální opory v kontextu náboženského copingu. Výsledky poukazují na lepší přizpůsobení jedinců, kteří přijímali spirituální podporu od členů církve.

2.4.4 Získání útěchy a dosažení blízkosti s Bohem

Funkce sloužící k dosažení blízkosti s Bohem a získání od něj útěchy, značně spojená se spirituální složkou náboženství. Je v ní obsaženo hned několik rovin. Jednou z nich je lidská potřeba kontaktu s transcendentem. Spiritualita nebo touha po spojení se silou přesahující jedince patří k základním funkcím náboženství (Hood et al., 2009). Výzkumy ukazují, že vztah s Bohem hraje důležitou roli v copingovém procesu (Levin, 2001; Maynard, Gorsuch, & Bjork, 2001), a to hlavně ve chvílích, kdy je Bůh vnímán jako pečující, milující, dostupný, poskytující ochranu a utěšení (Johnson & Spilka, 1991).

Vztah s Bohem patří ke komplexním jevům a naplňuje mnoho funkcí. Jedinec v tomto vztahu může hledat utěšení a podporu. Může skrze něj nabývat pocitu významnosti. Získání kontroly a podpoření důvěry ve vlastní sílu patří k dalším dopadům, skrze které se může tento vztah projevovat. Dále skrze něj může jedinec uvolňovat emoční napětí,

například díky různým náboženským rituálům (Gall et al., 2005). Láskyplný vztah s Bohem může mít také mnoho dalších pozitivních důsledků, které se mohou projevat jak v souvislosti s fyzickým zdravím, tak i psychickým (Levin, 2001). Prožívání blízkosti k Bohu (v případě deistických náboženství) souvisí s emoční složkou lidského života. Tato blízkost byla často lidmi prožívána skrze meditativní modlitbu (Hood et al., 2009).

V rámci individuálního vnímání vztahu s Bohem se však objevují i negativní aspekty. Vnímání Boha jako trestajícího či vzdáleného může souviset s individuální zkušeností jedince nacházejícího se pod tlakem stresujících okolností. (Gall & Cornblat, 2002). V tomto kontextu se často projevují negativní strategie zvládnání, které souvisí s nespokojeností či naštváním se na Boha. Takto negativně prožívaný vztah může dále vyústit v nepřizpůsobení (Belavich & Pargament, 2002).

2.4.5 Dosažení transformace

Další důležitou funkcí náboženství je poskytnutí možnosti transformace. Její oblast působení se tradičně zaměřovala na konverzi jedince (Mahoney & Pargament, 2004). Lancaster a Palframan (2009) však vnímají transformaci v rámci copingových strategií jako reorganizaci jedincovy identity a smyslu jeho života. Pargament (1997) uvádí, že náboženství lidem pomáhá v přeměně života, ve změně starých hodnot či nalezení nových zdrojů smyslu. Mezi způsoby zvládnání stresu sloužící k dosažení životní proměny řadí **hledání náboženského směřování, náboženské obrácení a odpuštění**. Jako konkrétní projevy zde můžeme zmínit modlitbu za objevení nového smyslu, snahu o celkovou změnu života a hledání duchovního probuzení. V části odpuštění se může objevit přesměrování z hněvu, zahořklosti či dalších negativních emocí na pokoj a smíření (Pargament et al., 2000).

Duchovní přeměna se může projevit růstem či opuštěním dosavadních přesvědčení. Ti jedinci, kteří transformují význam posvátna a předefinují svou spirituální identitu, mohou objevit nový smysl. Někteří však mohou opustit svá přesvědčení úplně. Při náročných životních událostech, jako je například trauma či smrt blízké osoby, jedinec často přechází k transformačním copingovým strategiím. Tyto transformační strategie člověku pomáhají najít nové zdroje smyslu a nahradit ty, které byly předtím narušeny. Ve chvíli, kdy jsou nové cíle nalezeny, se tyto strategie dále soustředí na jejich zachování a ochranu. Tato transformační úloha copingu nabízí jedincům možnost znovunalezení rovnováhy (Brewster, 2014).

V náboženském kontextu poskytují transformační funkci i různé rituály. Tato úloha může působit například v souvislosti s vypořádáváním se s traumatem. Rituály mohou označovat přechod do další životní fáze a také ho mohou pomoci dokončit. Jako příklad zde můžeme uvést smuteční obřad, který může napomoci v uzavření dřívější etapy a otevření nové (van Uden & Zondag, 2016).

2.5 Strategie náboženského copingu

Strategie náboženského copingu pochází z jeho mnohotvárného a víceúčelového charakteru. Jeho funkce a účel byly přiblíženy v předchozí podkapitole. V rámci každé z těchto funkcí se mohou projevit různé formy (Pargament, 1998):

- aktivní a pasivní,
- individuální a interpersonální,
- coping zaměřený na problém či na emoce.

V rámci zkoumání strategií náboženského copingu se ověřoval jejich vliv na život člověka a možný přínos v adaptačním procesu na zátěžovou situaci. Pargament et al. (2011) poznamenává, že účinnost jednotlivých copingových metod je ovlivněna také osobními, situačními a socio-kulturními faktory. Díky různým výzkumům lze však rozlišit, které konkrétní strategie se váží spíše k pozitivním adaptivním dopadům a které naopak k maladaptivním. V rámci zkoumání složení náboženského copingu byly díky dotazníku RCOPE definovány dvě hlavní kategorie: **pozitivní** a **negativní** (Folkman & Moskowitz, 2004).

Pozitivní náboženské strategie se pojí s jistou vazbou k Bohu a s přesvědčením o existenci životního smyslu. Jsou založeny na předpokladu, že je Bůh benevolentní a odpouštějící (Bryant-Davis & Wong, 2013). Pargament, Smith, Koenig a Perez (1998) mezi pozitivní strategie zahrnují metody jako:

- hledání duchovní opory,
- odpuštění,
- náboženské očištění,
- duchovní propojení,
- náboženské zvládání stresu prostřednictvím spolupráce,
- benevolentní náboženské přehodnocení,
- a náboženské zaměření.

Negativní náboženské strategie jsou často spojeny s maladaptivním přizpůsobením se stresoru. Mohou se projevovat vnitřně, interpersonálně nebo ve vztahu k Bohu, jako konflikty či zápasy (*struggle*) (Paloutzian & Park, 2013). Bůh je v tomto kontextu vnímán jako odsuzující a zavrhuje (Bryant-Davis & Wong, 2013). Negativní strategie byly definovány těmito metodami (Pargament et al., 1998):

- duchovní nespokojenost,
- přehodnocení Boží moci,
- přehodnocení situace – jako trestajícího Boha,
- interpersonální náboženská nespokojenost,
- ďábelské přehodnocení.

Distinktivní dělení není jasně dané. Dopad konkrétní strategie závisí na kontextu situace a dispozicích jedince. Někde může být pozitivní strategie nápomocná, jinde však problematická (Pargament et al., 2011). Phelps et al. (2009) zjistili, že negativní copingové metody se nepojí pouze s psychickou zátěží, ale i s dlouhodobým růstem a psychickou pohodou. Náboženský zápas (*struggle*) může v tomto kontextu představovat možnost růstu a transformace skrze proces copingu. V případě přítomnosti negativních strategií copingu nelze hned poukazovat na problematické zvládnutí. Užití takovýchto metod může naznačovat vývoj procesu směrem k transformaci (Greenway, 2007).

2.6 Zdroje náboženského copingu

Náboženství poskytuje specifické zdroje copingu, které nejsou k dispozici při klasických strategiích. Tyto zdroje zprostředkovávají jedinci možnost využít funkce náboženství při zvládnutí nelehkých situací. Funkce, které jsou takto zprostředkovány, byly přiblíženy už dříve.

Tyto zdroje můžeme obecně nazvat rituály. Je to ovšem široký pojem, který pod sebou skrývá spoustu rozmanitých aktivit. Samotné rituály by se daly rozdělit podle frekvence provádění na roční, týdenní, denní nebo ty, které jsou provedeny jen jednou za život. Další členění by mohlo zahrnovat, zda jejich provádění probíhá soukromě či veřejně. Mezi konkrétní rituály můžeme zahrnout například účastnění se bohoslužeb, smuteční rituály, poutě, modlitbu, meditaci, čtení svatých textů apod. (Idler, 2013).

K nejčastěji praktikovaným rituálům v životě religiozního člověka můžeme zařadit modlitbu. Tento rituál je jedinci využíván ke komunikaci s Bohem. Průběh a předmět

modlitby se může lišit. Podle potřeb jedince se může v obsahu modlitby vyskytovat například prosba o odpuštění, pomoc či podporu, jednoduché prohlášení a vyjádření vděčnosti (Sharp, 2010). Paulík (2012) modlitbu zahrnuje mezi nejvíce využívaný zdroj náboženského copingu.

Rituály mají hned několik úrovní, na kterých se projevují – biologickou, psychologickou a sociální. Jejich působení se však prolíná všemi těmito úrovněmi. Účinek v biologické sféře se týká fyzických jevů. Určité náboženské aktivity mohou mírnit emocionální distres jedince a jeho fyzické projevy. Modlitba rozjímání neboli kontemplativní modlitba, různé rituály, meditace či čtení svatých textů mohou mít v nelehkých chvílích uklidňující vliv na člověka (Pargament et al., 1998). Jejich efekt se může projevovat pozitivními fyzickými změnami na těle, jako například snížení dechové frekvence a ovlivnění kardiovaskulárních rytmů (Bernardi et al., 2001). Další studie poukazuje na ovlivnění vnímání bolesti skrze modlitbu (Wachholtz, Pearce & Koenig, 2007). Jejich zjištění vyzdvihují oblasti působení, díky kterým tuto skutečnost ovlivňuje. Pomáhá při hledání významu a zvýšení pocitu osobní kontroly a vlastní zdatnosti. Dále pak nabízí možnost rozptýlení a může sloužit jako prostředek k poskytnutí, ale i přijetí sociální opory. Pomáhá člověku více relaxovat a tím také ovlivňuje subjektivní vnímání bolesti.

Psychologické působení rituálů se může projevit v různých dimenzích. Kognitivní úroveň rituálu dokáže působit na pozornost jedince. Poskytuje například způsoby, jak může jedinec nacházet smysl a přehodnocovat významy určitých událostí. Některé novější výzkumy také poukazují na emocionální stránku rituálu. V tomto kontextu rituály mohou sloužit pro směřování, kdy poskytují místo a tvar emocím. Dále umožňují vyjadřovat pocity i obavy. Konkrétní rituály, jako například náboženské písně, modlitba, čtení svatých textů, umožňují jedinci prožívat pozitivní emoce spojené s pocitem radosti, klidu apod. (Idler, 2013).

V minulém století byl za hlavní funkci rituálů považován sociální aspekt, který sloužil k udržení sociální struktury a její solidarity. V některých případech však nelze jednoznačně oddělit efekt samotných rituálů a vliv sociálního prostředí (van Uden & Zondag, 2016). V kontextu modlitby se v různých náboženských společenstvích vyskytují modlitební skupiny, které mimo základní funkce modlitby naplňují sociální potřeby jedince. Skrze tyto skupiny může člověk požádat ostatní členy o modlitbu za konkrétní předmět, dále se zde projevuje sociální podpora a objevuje se příležitost pro smíření s ostatními členy skupiny (Paulík, 2012). V sociálním kontextu je modlitba dále pozitivně spojována se

zvýšenou účastí v sociálních aktivitách, konkrétně v těch, kde má jedinec možnost poskytnout přímou péči o jednotlivce (Loveland, Sikkink, Myers, & Radcliff, 2005).

Tak jako u všeho, i zde se objevují negativní aspekty rituálů. Boyer (2001) poukazuje na analogii mezi praktikováním rituálů a obsedantně kompulzivní poruchou. Van Uden a Zondag (2016) zmiňují možnost vzniku distresu, úzkosti či obavy z nesprávného provedení konkrétního rituálu. Pargament (1997) uvádí rizika při spoléhání se na rituály jako na jediný zdroj zvládnání. Příklad, který uvádí, je spojen s modlitbou za uzdravení a jejím možným tragickým dopadem při nevyhledání zdravotní pomoci.

2.7 RCOPE

Pro zkoumání náboženského copingu byl vyvinut měřicí nástroj RCOPE, jejímž autorem byl už zmíněný K. I. Pargament (Pargament, Koenig & Perez, 2000).

Tento měrný nástroj je multifunkční. Jednotlivé položky byly sestrojeny tak, aby reflektovaly konkrétní funkce náboženství, které byly přiblíženy v předchozích podkapitolách. Patří mezi ně: smysl, kontrola, útěcha, sblížení a životní transformace. Dílčí položky taktéž zastupují způsoby, kterými lidé aplikují jednotlivé copingové metody při zvládnání nelehkých situací. Jejich užití může probíhat těmito způsoby (Pargament et al., 2011):

- kognitivně – skrze myšlenky a postoje,
- emocionálně – vyjádřením pocitů,
- sociálně – skrze činy zahrnující druhé lidi.

Dílčí položky byly zkonstruovány na základě teoretických poznatků a klinických zkušeností s věřícími jedinci. Dotazník nezachycuje jen pozitivní aspekty náboženství, ale také ty negativní, které mohou indikovat určité nepřizpůsobení. Dotazník obsahuje celkem 105 položek, které jsou řazeny do 21 subškál. Jednotlivé subškály jsou rozděleny do pěti bloků (metod) náboženského copingu. Tyto metody zachycují jednotlivé funkce náboženství. Objevují se zde metody zaměřené na: *nalezení smyslu, získání kontroly, získání útěchy a přiblížení se Bohu, sblížení se s ostatními a s Bohem a dosažení životní přeměny* (Pargament et al., 2000).

Autoři v rámci původní studie, která měla za cíl psychometrickou evaluaci, informují o dobré vnitřní konzistenci. Test reliability za pomoci Cronbachovy alfy byl proveden u jednotlivých subškál na úrovni konkrétních položek. Koeficient alfa dosahoval hodnoty

0,8 a vyšší pro všechny subškály kromě dvou (*Vytyčování náboženských hranic* a *Přehodnocení Boží moci*). Byla nalezena záporná asociace negativních strategií s psychickým zdravím a přizpůsobením. Naopak byl objeven kladný vztah pozitivního copingu k indikátorům přizpůsobení a mentálnímu zdraví (Pargament et al., 2000).

Jako nevýhoda se projevila délka dotazníku. Tento fakt následně podnítil rozvoj kratšího měrného nástroje – Brief RCOPE, který se zaměřuje hlavně na indikaci pozitivního a negativního copingového stylu (Pargament et al., 2011).

2.8 Výzkumy

Náboženský coping se v posledních letech těší značnému zájmu odborné veřejnosti a stal se předmětem výzkumů. Důvodů je hned několik. Jednak se objevují pozitivní dopady na lidský život, kdy je náboženství spojeno s úspěšnou adaptací na nelehké situace. Lidé často využívají náboženství například při vypořádávání se s fyzickou nemocí (Ironson, Kremer & Lucette, 2016). Duševní zdraví jedince je rovněž důležitou oblastí, které se výzkumníci v minulosti věnovali. Whitehead a Bergeman (2020) poukazují na efekt náboženského copingu, který se projevuje snížením negativního vlivu stresu na lidský organismus. Dále například studie Coleové (2007) potvrzuje souvislost pozitivního náboženského copingu s nižším stupněm úzkostnosti. Vliv náboženství se taktéž prokázal jako přínosný například při vyrovnávání se s traumatickými událostmi. Gerber, Boals a Schuettler (2011) potvrdili výsledky dřívějších studií – souvislost mezi užitím pozitivních strategií náboženského copingu a post-traumatickým růstem. Tento jev připisují schopnosti náboženství poskytnout smysl v negativních událostech, a tak napomocť lepšímu přizpůsobení.

Některé fenomény, které se projevují v lidských životech v souvislosti s náboženstvím, však mohou signalizovat určité nepřizpůsobení či distres. Toto dokazují výzkumy, které uvádí asociaci negativního náboženského copingu například s depresí či úzkostí (Van Dyke, Glenwick, Cecero & Kim, 2009). Další studie poukazuje na souvislost mezi užitím negativních strategií (například obviňování Boha) a závažnějšími projevy symptomů PTSD (Gerber, Boals & Schuettler, 2011). Jak Pargament (1998) uvádí, náboženský coping v těchto případech může sloužit jako jakási „červená vlajka“ symbolizující určitý distres v životě jedince.

Religiozita je další oblastí, která se stala předmětem zájmu. Její vliv se projevil v oblasti fyzického zdraví, duševní pohody, ale také hlavně v procesu vypořádávání se

negativními jevy v životě člověka. Míra religiozity se může projevovat různě, můžeme sem zařadit například náboženské zapojení, účast na bohoslužbách nebo praktikování náboženských aktivit v osobním životě. Tyto dimenze religiozity se často mohou překrývat a souviset spolu (Schwadel, 2011). Jak se dříve ukázalo, fenomén religiozity může ovlivňovat preferenci konkrétních copingových strategií. Zwingmann, Müller, Körber a Murken (2008) ve studii zkoumající náboženské zapojení, náboženský coping a úzkostnost v německé populaci pacientů s onkologickým onemocněním zjistili, že náboženské zapojení vysoce korelovalo s pozitivním stylem náboženského copingu. Souvislost mezi pozitivním náboženským copingem a mírou religiozity taktéž potvrzují Ai, Pargament, Kronfol, Tice a Appel (2010). Dále výzkum Pidermana et al. (2005) podává zjištění o pozitivní korelaci týkající se praktikování soukromých náboženských aktivit a preferencí volby pozitivních strategií náboženského copingu.

Strategie náboženského copingu

Jak už bylo zmíněné dříve, strategie náboženského copingu lze rozdělit na negativní a pozitivní. Například Bjorck a Thurman (2007) zkoumali vliv náboženských stylů zvládání na vztah mezi negativními životními událostmi a psychologickým fungováním. Potvrdili častější využití pozitivních strategií náboženského copingu při obecném stresu a také lepší přizpůsobení. V rámci této problematiky se vyskytuje mnoho výzkumů, které také potvrzují preferenci pozitivních strategií před negativními (Cogiel, 2012, Herbert et al., 2009; Pargament et al., 2011; Thuné-Boyle et al., 2010). Abu-Raiya a Pargament (2015) ve své studii tento fenomén taktéž potvrzují, a to v souboru jedinců hlásících se ke křesťanské tradici. Obecně lze tedy potvrdit vyšší prevalenci výskytu pozitivního copingového stylu.

Pozitivní a negativní styl náboženského copingu se projevuje skrze konkrétní strategie, které odpovídají jednotlivým subškálám dotazníku RCOPE. V kontextu původní studie řadí autoři mezi nejvíce využívané strategie (Pargament et al., 2000):

- náboženské zvládání prostřednictvím spolupráce,
- benevolentní náboženské přehodnocení,
- aktivní náboženské odevzdání.

Jako nejméně využívané strategie se projeví ty, které jsou asociovány s negativním stylem:

- ďábelské přehodnocení,
- interpersonální náboženská nespokojenost,
- duchovní nespokojenost.

Další výzkum vykazující preferenci konkrétních strategií se týkal duchovenstva v anglikánské církvi. Většina respondentů nejčastěji využila strategii *Hledání duchovní podpory*, kde jedinci spoléhají na oporu získanou od Boha. Mnohdy byla mezi respondenty využita strategie *Aktivní náboženské odevzdání se*, která se projevuje svěřením kontroly nad situací Bohu. Mezi nejméně preferovaný způsob, jakým se jedinci vypořádávali se stresem, patřila strategie *Přehodnocení situace – jako trestu od Boha*, kdy si člověk může pokládat otázku a přemýšlet nad tím, co mohl udělat, že ho Bůh potrestal (Brewster, 2014).

To, jestli jsou konkrétní copingové metody pozitivní či negativní, může také záviset na osobnostních, situačních a sociokulturních faktorech (Pargament et al., 2011). Na tento jev například poukazuje studie Talik (2013) zkoumající výskyt jednotlivých strategií u polských věřících adolescentů. Zde se projevilo časté užití strategie *Prosba o přímou Boží intervenci*, která je v původní studii Pargamenta et al. (2000) označena jako negativní. Tento závěr může poukazovat na kulturní odlišnosti v subjektivním vnímání jednotlivých strategií.

Výzkumy v ČR

Výzkumy v českém prostředí byly spíše provedeny s využitím zkrácené verze dotazníku – Brief RCOPE. Cogiel (2012) jej ve výzkumu využila při zkoumání vztahu mezi osobnostní strukturou a volbou copingových strategií obecných i spirituálních. Potvrzena byla preference pozitivních copingových strategií. Proběhlo srovnání jedinců, kteří byli rozděleni do kategorií – věřící, nevěřící a váhající. Ukázalo se, že věřící jedinci se oproti ostatním při setkání se zátěžovou situací obrací k Bohu a upínají svou pozornost k duchovním otázkám. Dále byla zkrácená verze dotazníku RCOPE užitá ve výzkumu Kubicové (2010), který se zabýval copingovými strategiemi na pozadí nábožensko-spirituálních postojů. V této studii byl nalezen kladný vztah mezi potřebou opory a pozitivním stylem náboženského copingu. Výsledky poukázovaly na vyšší skóru škály pozitivního copingu u žen. Byla zde prokázána divergentní validita – nepotvrdila se korelace mezi copingovými metodami, které měří dotazník SVF 78 a dotazník RCOPE.

V posledních letech byla v českém prostředí také provedena psychometrická evaluace škály negativního náboženského copingu, která je součástí dotazníku Brief RCOPE (Janů, Maliňáková, Kosárková, Fürstová & Tavel, 2019). Dále byla tato škála využita ve studii zkoumající souvislosti mezi důsledky traumatu vzniklého v dětství a negativním copingovým stylem (Kosárková et al., 2020). Následně byla tato škála také uplatněna ve

výzkumu ověřujícím vztah mezi různými aspekty religiozity/spirituality a sebevědomím (Gábová, Maliňáková & Tavel, 2021).

Plná verze dotazníku RCOPE byla využita ve výzkumné studii na úrovni bakalářské práce (Mocht'áková, 2016). Tato studie zkoumala konkrétní strategie náboženského copingu u věřících jedinců (N = 119) z Římskokatolické církve a Církve adventistů sedmého dne. Vnitřní konzistence jednotlivých škál českého překladu, který byl využit v této práci, se pohybovala ve vysokých hodnotách Cronbachova koeficientu alfa ($\alpha > 0,8$). Nižší hodnoty vykazovaly pouze škály *Přehodnocení situace – trestající Bůh* ($\alpha = 0,77$) a *Vytyčování náboženských hranic* ($\alpha = 0,74$). Výsledky výzkumu potvrdily preferenci výběru pozitivních náboženských strategií před negativními. Nebyl zde nalezen rozdíl v průměrném skóru jednotlivých škál mezi muži a ženami nebo církvemi. Studie se také zabývala preferencí jednotlivých strategií. *Hledání duchovní podpory* se ukázala být jako nejvíce užívanou strategií. Subškála *Náboženské očištění* taktéž dosahovala vysokého skóru, byla tak označena jako druhá nejvíce užívaná. Mezi nejméně uplatňované strategie byly zahrnuty: *Přehodnocení situace – trestající Bůh*, *Interpersonální náboženská nespokojenost* a *Přehodnocení Boží moci*.

VÝZKUMNÁ ČÁST

3 VÝZKUMNÝ PROBLÉM, CÍLE PRÁCE, HYPOTÉZY A VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Problematicke náboženství a jejímu vlivu na život člověka byla v posledních desetiletích věnována značná pozornost. Náboženství v mnoha případech přináší do lidských životů prostředky pro lepší přizpůsobení a vypořádání se stresovými situacemi (Gerber, Boals & Schuettler, 2011; Ironson, Kremer & Lucette, 2016; Whitehead & Bergeman, 2020). Předmětem zkoumání jsou v této souvislosti oblasti fyzického zdraví (Jim et al. 2015), psychického zdraví (Brewer, 2014) či kvality života (Ramirez et al., 2012) a mnoho dalších. V návaznosti na přizpůsobení se také objevují proměnné, které mohou pozitivně ovlivnit zvládání zátěžových událostí, můžeme zde zmínit například religiozitu (Ai et al., 2010), náboženské zapojení (Zwingmann et al., 2008) či náboženské praktiky (Piderman et al., 2005).

V předchozích kapitolách jsme si přiblížili, jak se náboženství projevuje v copingovém procesu. Spousta výzkumů týkající se náboženského copingu pochází ze západního prostředí a byla provedena v kontextu americké kultury mezi lidmi hlásícími se ke křesťanské tradici (Ai, Pargament, Kronfol, Tice & Appel, 2010; Bjorck & Thurman, 2007; Pargament et al., 2000). Otázkou je, zdali náboženství obsahuje stabilní prvky ovlivňující jedince stejným způsobem napříč prostředí, kde se nachází, či nikoliv (Saroglou, 2003). I když se v českém prostředí fenoménu náboženství a spirituality věnovali někteří výzkumníci (Cogiel, 2012; Gábová et al., 2021; Kubicová, 2010; Janů et al., 2019), stále je to oblast s prostorem pro hlubší zkoumání. Přestože je Česká republika řazena k sekulárním státům, nachází se zde mnoho jedinců, kteří se hlásí k určitému náboženství. Ačkoli některé směry náboženství mají minoritní zastoupení (např. protestantské směry – 1 % populace viz kapitola 1.7), zaslouží se jim věnovat pozornost a prozkoumat konkrétní fenomény objevující se u těchto jedinců. Naším výzkumným problémem je popsat a porovnat náboženský coping a jeho strategie v rámci dvou kultur – české a americké.

3.1 Cíle výzkumu

V návaznosti na informace z předchozí kapitoly byly stanoveny tyto výzkumné cíle:

1. Zmapovat a popsat základní sociodemografické charakteristiky a náboženské zapojení u zkoumaného výběrového souboru.
2. Zmapovat a popsat, jaké strategie jsou mezi jednotlivými kulturami nejvíce a nejméně preferovány.
3. Zjistit, zda se používání konkrétních stylů náboženského copingu liší uvnitř a mezi zkoumanými kulturami.
4. Zjistit vzájemné vztahy mezi náboženským copingem, náboženským zapojením (frekvencí soukromých náboženských aktivit) a náboženskou socializací.

3.2 Hypotézy a výzkumné otázky

V rámci výzkumu byly stanoveny následující hypotézy a výzkumné otázky.

Zkoumáme, jak se projevuje stejné náboženské vyznání napříč kulturou a zdali můžeme sledovat podobnosti či odlišnosti (Saroglou, 2003).

H1: *Jedinci v českém a americkém souboru se mezi sebou liší v průměrném skóru pozitivního náboženského copingu (POZ).*

H2: *Jedinci v českém a americkém souboru se mezi sebou liší v průměrném skóru negativního náboženského copingu (NEG).*

Klademe si za cíl prozkoumat, zdali můžeme potvrdit výzkumná zjištění, která vykazují častější užití pozitivního náboženského copingu (Abu-Raiya & Pargament, 2014; Cogiell, 2012).

H3: *Věřící z českého prostředí upřednostňují výběr pozitivních strategií před negativními.*

H4: *Věřící z amerického prostředí upřednostňují výběr pozitivních strategií před negativními.*

Zajímá nás preference užití jednotlivých strategií v rámci jednotlivých kultur.

Výzkumná otázka 1: *Jak často využívají konkrétní copingové strategie jedinci české a americké kultury?*

Na základě výzkumů, které přináší zjištění o souvislostech náboženského zapojení se styly náboženského copingu (Paloutzian & Park, 2005; Piderman et al., 2006), chceme tento vztah také probádat jak v americkém, tak i v českém souboru.

Výzkumná otázka 2: *Jak spolu souvisí proměnné náboženského zapojení a styly náboženského copingu v souboru českých věřících?*

Výzkumná otázka 3: *Jak spolu souvisí proměnné náboženského zapojení a styly náboženského copingu v souboru amerických věřících?*

Výzkumná otázka 4: *Jak souvisí náboženská socializace a frekvence soukromých náboženských aktivit s vybranými metodami náboženského copingu?*

4 METODOLOGICKÝ RÁMEC VÝZKUMU

Pro účely našeho výzkumu byl zvolen kvantitativní design s využitím dotazníkového šetření.

4.1 Metody získávání dat

Za účelem získávání dat byl využit dotazník zachycující strategie náboženského copingu – RCOPE, sociodemografický dotazník a otázky zjišťující náboženské zapojení. Veškeré nástroje pro získávání dat byly realizovány v českém i anglickém jazyce.

RCOPE – dotazník náboženského copingu

Pro zmapování strategií náboženského copingu byl využit dotazník RCOPE, jehož autorem je Kenneth I. Pargament (Pargament et al., 2000). Pro účely našeho výzkumu byla použita originální anglická verze a také jeho český překlad. Autorkou českého překladu je Mochťáková (2016), která jej využila pro výzkum v bakalářské práci. Další výzkumy v českém prostředí využily pouze zkrácenou verzi Brief RCOPE (Cogiel, 2012; Kubicová, 2010).

Dotazník obsahuje 105 položek, které jsou rozděleny do 21 subškál. Jednotlivé subškály odpovídají konkrétním strategiím. Respondenti k odpovědím využívají škálu Likertova typu od stupně 1 – vůbec ne po 4 – téměř vždy. Odpovědi na položky vyjadřují frekvenci využití konkrétní strategie při zvládání stresových situací. Respondent odpovídá, jak často se u sebe s danou reakcí setkává (Pargament et al., 2000).

Skórování dotazníku lze provést pomocí položek Likertova typu (1–4 body). Sečtením konkrétních subškál obdržíme výsledný skór pro škálu pozitivního náboženského stylu (POZ) a negativního náboženského stylu (NEG). Jednotlivé styly zahrnují tyto subškály (Pargament et al., 2000):

- POZ – S1, S5, S6, S10, S11, S12, S13, S15, S16, S17, S19, S20, S21 (celkem zahrnuto 13 subškál)
- NEG – S2, S3, S4, S7, S8, S9, S14, S18 (celkem zahrnuto 8 subškál)

Abychom ověřili možnost užití české i anglické verze dotazníku, využili jsme analýzu reliability výpočtem Cronbachova koeficientu alfa. Vnitřní konzistenci jsme zjišťovali u všech 21 subškál.

Koeficient alfa u české verze dotazníku dosahoval u většiny subškál hodnoty 0,8 a vyšší. Na základě těchto informací můžeme ony subškály označit jako vnitřně konzistentní. Nižší hodnoty jsme našli u subškál S2 a S15 (S2: $\alpha = 0,77$; S15: $\alpha = 0,60$). Tyto hodnoty se také pohybují v mezích přijatelnosti. Nejnižší hodnota byla nalezena u subškály S4 (S4: $\alpha = 0,54$). Byla také ověřena vnitřní konzistence škály pozitivního (POZ) a negativního (NEG) copingového stylu. I zde se projevila vysoká vnitřní konzistence (POZ: $\alpha = 0,96$; NEG: $\alpha = 0,87$).

U anglické verze dotazníku se v našem souboru taktéž vyskytuje dobrá vnitřní konzistence. Koeficient alfa dosahoval hodnoty 0,8 a vyšší u všech subškál kromě S1 a S15 (S1: $\alpha = 0,75$; S15: $\alpha = 0,66$). Vnitřní konzistence u škály pozitivního (POZ) a negativního (NEG) copingového stylu se také projevila vysokou hodnotou koeficientu alfa (POZ: $\alpha = 0,93$; NEG: $\alpha = 0,91$).

Sociodemografický dotazník

Pro získání sociodemografických údajů byl využit dotazník vlastní tvorby. Tento dotazník se skládal ze 6 položek zjišťujících věk, pohlaví, vzdělání, denominaci, náboženskou socializaci (zda byl jedinec k náboženství veden v rámci výchovy) a přibližný věk náboženské konverze. Období konverze bylo rozděleno podle věkových etap na: dětství (do 11 let), dospívání (12–20 let), mladá dospělost (21–30 let), střední dospělost (do 45 let).

Otázky zjišťující náboženské zapojení

Náboženské zapojení vypovídá o aktivním přístupu k náboženství. S tím se taktéž pojí míra religiozity jedince projevovaná v rámci jeho chování. Pro ověření náboženského zapojení byly zvoleny následující položky:

- *Jak často se účastníte pravidelné bohoslužby?*
- *Jak často se účastníte aktivit v církvi mimo pravidelnou bohoslužbu?*
- *Jak často se v soukromém životě věnujete náboženským praktikám? (modlitba, čtení Bible, rozjímání nad náboženskými tématy apod.)*

Možnosti pro zodpovězení položek byly následující: (6) každý den, (5) vícekrát týdně, (4) každý týden, (3) 1x za čtrnáct dní, (2) 1x za měsíc, (1) několikrát za rok a (0) nikdy. Na první otázku mohli respondenti poskytnout odpovědi 0–4, na další dvě otázky odpovědi 0–6. Při analýze výsledků se s těmito daty zachází jako s ordinálními proměnnými.

4.2 Metody zpracování a analýzy dat

Informace, které byly získány skrze výše uvedené dotazníky, byly převedeny ke zpracování do datové tabulky pomocí programu MS Excel. Zde bylo uskutečněno kódování proměnných, výpočet hrubých a průměrných skóre jednotlivých škál.

Analýza dat byla realizována v programu Statistica 12. Pro ověření normálního rozdělení skóre byl využit Shapiro-Wilkův test jak v českém, tak i v americkém souboru v rámci jednotlivých škál. V obou souborech bylo potvrzeno normální rozdělení.

Pro statistické testování byly zvoleny parametrické t-testy, konkrétně párový t-test a t-test pro dva nezávislé výběry. K ověření souvislosti mezi vybranými proměnnými byl použit Spearmanův korelační koeficient, který umožňuje práci s ordinálními proměnnými.

Hladina významnosti alfa byla testována na úrovni $\alpha = 0,05$.

4.3 Etické aspekty výzkumu

V rámci výzkumu náboženské tematiky jak v kontextu amerického, tak i českého prostředí se neobjevují potenciální rizika ohrožující účastníky. Sběr dat proběhl online formou dotazníkového šetření. Jeho vyplnění bylo provedeno ve shodě s etickými pravidly psychologického výzkumu. Na začátku si účastníci přečetli průvodní dopis, ve kterém byli seznámeni s výzkumným záměrem a průběhem dotazníkového šetření. Byly zde uvedeny instrukce pro vyplnění a také kontaktní údaje na výzkumníka ve formě jména a emailové adresy. Byla zdůrazněna dobrovolnost účasti na výzkumu a možnost jej kdykoliv přerušit. Sběr dat proběhl anonymně, čímž byla zajištěna ochrana osobních údajů účastníků. O této skutečnosti byli taktéž informováni. Online odesláním dotazníků respondenti potvrdili souhlas se zpracováním dat ve výzkumné části této práce.

5 VÝZKUMNÝ SOUBOR

V této kapitole se budeme zabývat základním souborem, zmíníme zde charakteristiky výběrového souboru a také přiblížíme průběh sběru dat a jakým způsobem byl proveden.

5.1 Základní soubor

K základnímu souboru patřili všichni lidé hlásící se k protestantským církvím v České republice a ve Spojených státech amerických. V ČR se k tomuto náboženskému směru hlásí 1 % jedinců, v USA přibližně 30 % (viz kapitola 1.3 a 1.4).

Důvodem pro volbu této populace byla dostupnost respondentů v obou kulturách. Pro porovnání vlivu kultury bylo vhodné zvolit pro oba soubory jedince stejného náboženského vyznání, pro eliminaci vlivu jiné tradice či náboženské nauky (vliv zmíněn v kapitole 1.6).

5.2 Výběrový soubor

Kritériem pro výběr jedinců byla afiliace k některé z protestantských církví a příslušnost k české, nebo americké kultuře. Věkové rozmezí nebylo stanoveno pro možnost získání většího počtu respondentů.

Soubor byl vybírán metodou prostého záměrného výběru, tento způsob podle Miovskeho (2006) umožňuje vybrat z potenciálních účastníků ty nejvíce vhodné pro výzkum. Výběr taktéž proběhl v kombinaci s metodou „sněhové koule“. Metoda sněhové koule umožňuje oslovit respondenty, kteří jsou relevantní pro konkrétní výzkumný záměr (Hartnoll et al., 2003). Nejedná se však o náhodný výběr, nelze tedy tvrdit, že je vzorek plně reprezentativní vůči populaci.

5.2.1 Průběh sběru dat

Dotazníkové šetření proběhlo online formou pomocí nástroje Google Forms. Tento způsob umožnil sběr dat u amerického souboru díky univerzálnosti nástroje (popis stránek v angličtině apod.). Byla to taktéž bezpečná forma v kontextu celosvětové pandemie COVID-19.

Respondenti byli osloveni skrze platformu Facebook přes osobní zprávu. Dotazník byl šířen prostřednictvím internetového odkazu v rámci metody sběru dat „sněhové koule“. Tento odkaz byl taktéž sdílen v soukromých facebookových skupinách konkrétních církví. Sběr dat probíhal od listopadu 2020 do února 2021.

Žádný dotazník nemusel být vyřazen, například z důvodu chybějících položek či jiných náležitostí, díky možnému nastavení online dotazníku.

5.2.2 Charakteristiky a popis výběrového souboru

Tato kapitola bude věnována charakteristikám výběrového souboru získaných prostřednictvím sociodemografického dotazníku.

Celkem se podařilo získat odpovědi od 113 osob. Z výzkumu nemusel být vyřazen žádný dotazník. Dotazníkového šetření se zúčastnila skupina českých (N = 58) a amerických občanů (N = 55).

Vzhledem k cílům výzkumu byl tento vzorek rozdělen na dva hlavní soubory – český a americký.

Český soubor (CZ)

Popisné charakteristiky českého souboru jsou uvedeny v tabulce 1. V kontextu pohlaví je v souboru zastoupeno větší množství žen (55 %). Věkové rozpětí se pohybuje od 17 do 56 let, jeho rozložení zobrazuje Graf 1. Dosažené vzdělání zobrazuje tabulka 4, kde 52 % respondentů uvedlo vysokoškolské vzdělání.

Tab. 1: Popisné charakteristiky souboru mužů a žen z hlediska věku v CZ

skupina	počet	průměr	sm. odch.	minimum	maximum
ženy	32	27,9	9,2	17	56
muži	26	26,6	6,5	19	41
celý soubor	58	27,3	8,1	17	56

Z pohledu církví je zde nejvíce zastoupena Církev bratrská (N = 38), dále Bratrská jednota baptistů (N = 13), Biblické společenství křesťanů Kroměříž (N = 5), Slezská církev evangelická (SCEAV) (N = 1) a Českobratrská církev evangelická (N = 1).

Zajímalo nás také, v jakém věku u nich proběhla náboženská konverze, tyto údaje jsou uvedeny v tabulce 2.

Tab. 2: Období náboženské konverze v CZ

	Dětství (do 11 let)	Dospívání (12–20 let)	Mladá dospělost (21–30 let)	Střední dospělost (do 45 let)
počet	12	35	8	2

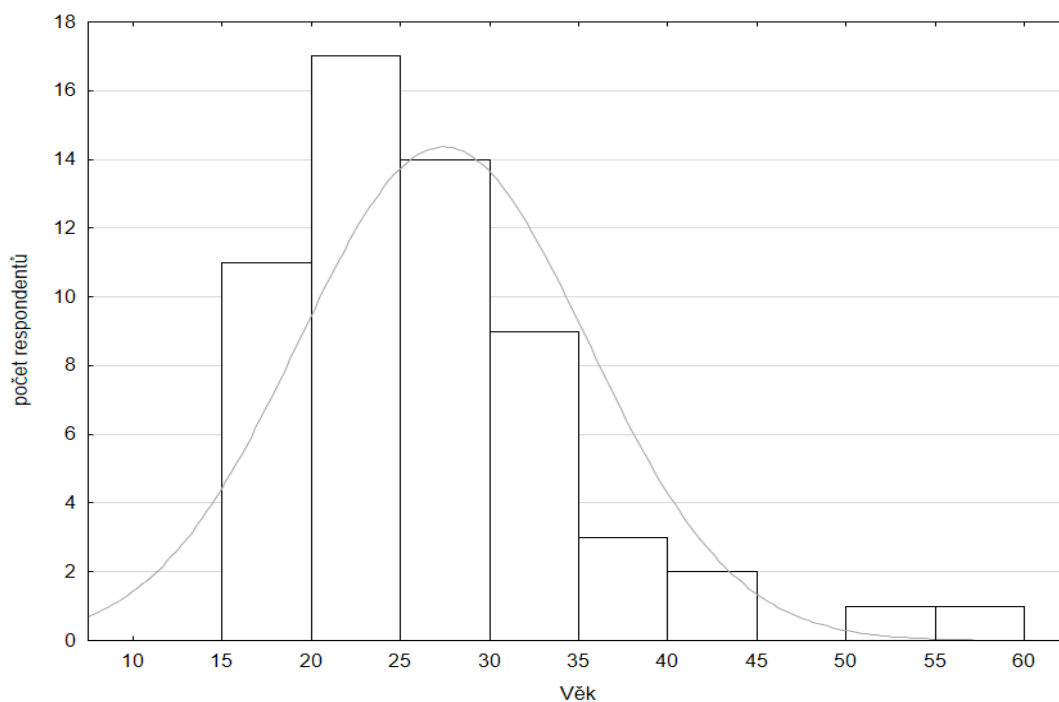
Taktéž jsme se respondentů ptali, zda byli k náboženství vedeni v rámci výchovy. Odpovědi zobrazuje tabulka 3.

Tab. 3: Náboženská socializace v CZ

	Ano	Ne
počet	29	29

Tab. 4: Dosažené vzdělání v CZ

	ZŠ	SŠ – bez maturity	SŠ – maturita	VOŠ	VŠ
počet	3	3	21	1	30

Graf 1: Věkové rozložení CZ

Americký soubor (US)

Popisné charakteristiky amerického souboru jsou uvedeny v tabulce 5. V kontextu pohlaví je v souboru zastoupeno větší množství žen (56 %). Věkové rozpětí se pohybuje od

18 do 69 let, jeho rozložení zobrazuje Graf 2. Dosažené vzdělání zobrazuje tabulka 8, kde 95 % respondentů uvedlo vysokoškolské vzdělání.

Tab. 5: Popisné charakteristiky souboru mužů a žen z hlediska věku v US

skupina	počet	průměr	sm. odch.	minimum	maximum
ženy	31	35,3	13,5	18	69
muži	24	34,5	9,6	22	59
celý soubor	55	34,9	11,9	18	69

Z pohledu církví je zde nejvíce zastoupen Baptist Church (N = 11), dále Gospel Life Church (N = 10), New Hope Church (N = 10), Pleasant Valley Community Church (N = 3), Life Church (N = 2), Park Church Denver (N = 2), Redeemer Church (N = 2), Plum Creek Church (N = 2) a další (N = 13). Ačkoliv se některé z těchto církví nehlásí ke konkrétní denominaci, všechny sdílejí doktríny protestantských církví.

Respondentů jsme se taktéž ptali, v jakém věku u nich proběhla náboženská konverze, tyto údaje jsou uvedeny v tabulce 6.

Tab. 6: Období náboženské konverze v US

	Dětství (do 11 let)	Dospívání (12–20 let)	Mladá dospělost (21–30 let)	Střední dospělost (do 45 let)
počet	35	18	2	0

Také jsme zjišťovali, zda byli respondenti vedeni k náboženství v rámci výchovy. Odpovědi zobrazuje tabulka 7.

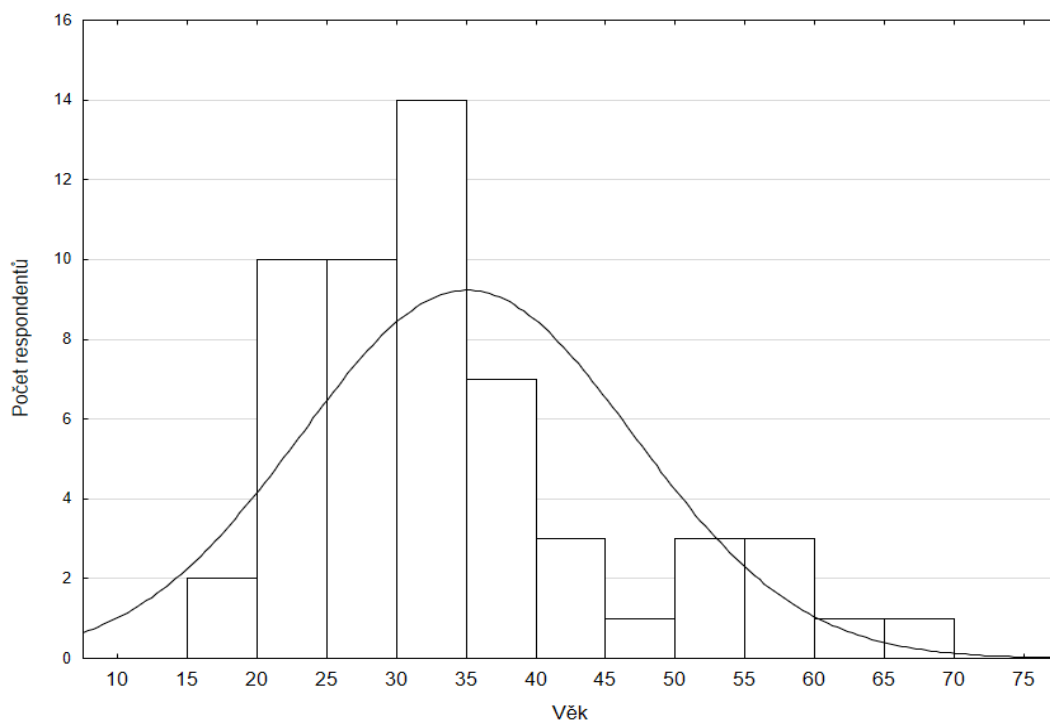
Tab. 7: Náboženská socializace v US

	Ano	Ne
počet	53	2

Tab. 8: Dosažené vzdělání v US

	ZŠ	SŠ – bez maturity	SŠ – maturita	VOŠ	VŠ
počet	-	-	2	1	52

Graf 2: Věkové rozložení US

6 VÝSLEDKY VÝZKUMU

V předcházející kapitole jsme si popsali vybrané sociodemografické charakteristiky výběrového souboru, čímž jsme začali plnit cíle výzkumu. V této kapitole v tom budeme pokračovat. Nejdříve se budeme zabývat deskriptivní statistikou, dále se budeme věnovat statistickému testování a ověření vztahů pomocí korelací.

6.1 Základní popisné statistiky náboženského zapojení a RCOPE

Náboženské zapojení

V rámci našich dvou souborů jsme zjišťovali náboženské zapojení. V tabulce 9 můžeme vidět průměrné hodnoty (M), směrodatnou odchylku SD a medián v českém (CZ) a americkém (US) souboru. Jsou zde uvedeny taktéž otázky zjišťující náboženské zapojení.

Tab. 9: Popisná statistika náboženského zapojení

Otázky zjišťující náboženské zapojení	CZ			US		
	M	SD	Medián	M	SD	Medián
Jak často se účastníte pravidelné bohoslužby?	3,79	0,69	4	3,91	0,44	4
Jak často se účastníte aktivit v církvi mimo pravidelnou bohoslužbu?	4,24	1,29	5	3,76	1,25	4
Jak často se v soukromém životě věnujete náboženským praktikám? (modlitba, čtení Bible, rozjímání nad náboženskými tématy apod.)	5,64	0,61	6	5,58	1,01	6

Z tabulky 9 můžeme usoudit, že jedinci v obou souborech se bohoslužeb účastní v průměru každý týden (této kategorii odpovídá hodnota 4). Jedinci v českém souboru vykazují o něco vyšší účast na aktivitách mimo pravidelnou bohoslužbu. Medián v tomto případě představuje kategorii (5) „vícekrát týdně“.

Respondenti v českém i americkém souboru se velmi často věnují soukromým náboženským aktivitám i v osobním životě, průměrná hodnota odpovědi se blíží kategorii (6) „každý den“. Z těchto údajů můžeme usoudit, že jedinci v obou souborech vykazují vysoké náboženské zapojení.

RCOPE

Druhým cílem tohoto výzkumu bylo zmapovat a popsat, jaké strategie se mezi jednotlivými kulturami objevují nejčastěji a které jsou nejméně preferovány. U každé subškály, která se skládala z pěti položek, bylo možné nejvíce získat 20 bodů a nejméně 5 bodů. Tabulka 10 zobrazuje základní popisné statistiky, které se vztahují k jednotlivým subškálám dotazníku RCOPE, zvláště pro český (CZ) a americký (US) soubor. Je zde zobrazen průměr (M) a směrodatná odchylka (SD). Hodnoty vychází z 58 případů v českém souboru (N = 58) a 55 případů v americkém souboru (N = 55).

Tab. 10: Popisná statistika pro subškály RCOPE

CZ			US		
subškála	M	SD	subškála	M	SD
S1	15,93	2,91	S1	16,78	2,31
<u>S2</u>	8,62	3,07	<u>S2</u>	8,33	2,65
<u>S3</u>	10,29	3,48	<u>S3</u>	10,42	3,17
<u>S4</u>	7,43	2,14	<u>S4</u>	7,18	2,67
S5	14,03	3,63	S5	15,38	2,84
S6	15,22	3,81	S6	15,04	3,46
<u>S7</u>	8,71	2,83	<u>S7</u>	7,44	2,43
<u>S8</u>	13,10	3,09	<u>S8</u>	12,87	2,91
<u>S9</u>	10,67	2,72	<u>S9</u>	11,07	3,39
S10	17,24	2,63	S10	17,55	2,57
S11	9,97	3,59	S11	11,87	3,67
S12	16,74	3,30	S12	16,25	3,31
S13	13,36	3,82	S13	14,65	3,75
<u>S14</u>	8,28	3,31	<u>S14</u>	9,13	3,24
S15	13,28	2,59	S15	15,02	2,64
S16	11,69	3,55	S16	14,67	3,49
S17	14,48	3,89	S17	17,02	2,68
<u>S18</u>	7,86	2,81	<u>S18</u>	8,44	3,41
S19	11,93	4,66	S19	11,69	4,40
S20	13,22	4,20	S20	12,07	4,68
S21	15,29	4,40	S21	15,78	3,63

Pozn.: Podtržené subškály patří do škály negativního copingu.

V tabulce 10 si můžeme povšimnout, že nejvyšších hodnot dosahují strategie, které spadají pod škálu pozitivního náboženského copingu (POZ). Nejvyšších hodnot dosahuje konkrétně subškála S10 – *Hledání duchovní podpory* – jedinec se snaží naleznou útěchu a uklidnění prostřednictvím boží lásky a péče. Nejnižších hodnot poté nabývají strategie

negativního copingu (NEG). Zde můžeme uvést například subškálu S4 – *Přehodnocení Boží moci* – pochybování jedince o Boží moci.

Jednotlivé subškály tvoří skór škály pozitivního (POZ) a negativního (NEG) copingového stylu. Škála POZ se skládá ze 13 subškál (S1, S5, S6, S10, S11, S12, S13, S15, S16, S17, S19, S20, S21). Škála NEG se skládá z 8 subškál (S2, S3, S4, S7, S8, S9, S14, S18). Maximální hrubý skór ve škále pozitivního copingu (POZ) je 260, minimální je 65. Maximální hrubý skór ve škále negativního copingu (NEG) je 160, minimální je 40.

V tabulce 11 můžeme vidět hodnoty naměřené ve škále POZ a NEG, zvláště v souboru českých (CZ) a amerických (US) věřících. Poskytujeme zde průměrnou hodnotu (M) hrubého skóru v obou škálách, dále maximální a minimální naměřenou hodnotu a také směrodatnou odchylku (SD). Z hodnot si můžeme všimnout rozdílu v nejmenší naměřené hodnotě v obou souborech ve škále POZ – nejmenší skór v českém souboru dosahuje hodnoty 95, v americkém souboru je tato hodnota poměrně vyšší, 142.

Tab. 11: Deskriptivní statistiky POZ a NEG v českém a americkém souboru

soubor	škála	N	M	Maximum	Minimum	SD
CZ	POZ	58	182,40	246	95	29,86
	NEG	58	74,97	106	50	13,18
US	POZ	55	193,78	257	142	23,32
	NEG	55	74,87	108	49	14,14

6.2 Testování hypotéz

V této kapitole se budeme zabývat statistickým testováním. Zrekapitulujeme si stanovené hypotézy a uskutečníme jejich testování. V tabulkách zobrazujících srovnání jsou uvedeny průměrné hodnoty (M) jednotlivých škál, statistiky t-testu a p hodnota. U t-testu pro dva nezávislé výběry, jsou taktéž uvedeny hodnoty testových statistik F-testu. Na konci tabulky jsou uvedeny stupně volnosti.

Pro ověření normálního rozložení dat byl využit Shapiro-Wilkův test, kterým jsme otestovali data pro každou škálu v českém souboru (POZ: $W = 0,99$; $p = 0,85$; NEG: $W = 0,97$; $p = 0,11$) a v americkém souboru (POZ: $W = 0,98$; $p = 0,40$; NEG: $W = 0,98$; $p = 0,59$). Test v obou souborech odhalil normální rozdělení.

Hypotéza H1 předpokládá rozdílné hodnoty v průměrném skóru ve škále pozitivního (POZ) copingového stylu mezi souborem českých a amerických věřících.

Hypotéza H2 předpokládá rozdílné hodnoty v průměrném skóru ve škále negativního (NEG) copingového stylu mezi souborem českých a amerických věřících.

Naše hypotézy jsme ověřovali pomocí t-testu pro dva nezávislé výběry provedených na souboru českých (N = 58) a amerických věřících (N = 55). Podle výsledků v tabulce 12 po srovnání průměrného skóru POZ ($t = -2,25$; $p < 0,05$) můžeme sledovat signifikantní rozdíl mezi soubory. Rozdíl ve srovnání průměrného skóru NEG se jako signifikantní neprojevil ($t = 0,04$; $p = 0,97$).

Tab. 12: Srovnání průměrných hodnot POZ a NEG mezi českými (CZ) a americkými (US) věřícími

	Skupina 1: CZ (1)		Skupina 2: US (2)				
	Průměr 1	Průměr 2	F	p	t	p	sv
Průměr POZ	14,03	14,90	1,64	0,07	-2,25	0,03	111
Průměr NEG	9,37	9,36	1,51	0,60	0,04	0,97	111

Hypotéza H3 předpokládá, že věřící jedinci v českém souboru upřednostňují pozitivní copingový styl před negativním.

K rozhodnutí o platnosti H3 jsme použili párový t-test pro srovnání rozdílu průměrného skóru POZ a NEG u respondentů v českém souboru (N = 58). Podle výsledků v tabulce 13 ($t = 13,54$; $p < 0,001$) můžeme usoudit, že se objevuje častější užití pozitivních strategií než negativních. Výsledek rozdílu mezi oběma styly je velmi vysoce signifikantní.

Tab. 13: Srovnání průměrných hodnot pozitivního a negativního copingového stylu v CZ souboru

	Průměr POZ	Průměr NEG	t	p	sv
POZ vs. NEG	14,03	9,37	13,54	< 0,001	57

Hypotéza H4 stejně jako H3 předpokládá upřednostnění pozitivního copingového stylu před negativním, v tomto případě v americkém souboru.

Pro rozhodnutí o platnosti H4 jsme taktéž použili párový t-test pro srovnání rozdílu průměrného skóru POZ a NEG u respondentů v americkém souboru (N = 55). Podle výsledků v tabulce 14 ($t = 14,55$; $p < 0,001$) můžeme usoudit, že se i v americkém souboru

objevuje častější užití pozitivních strategií než negativních. Výsledek rozdílu mezi oběma škálami je velmi vysoce signifikantní.

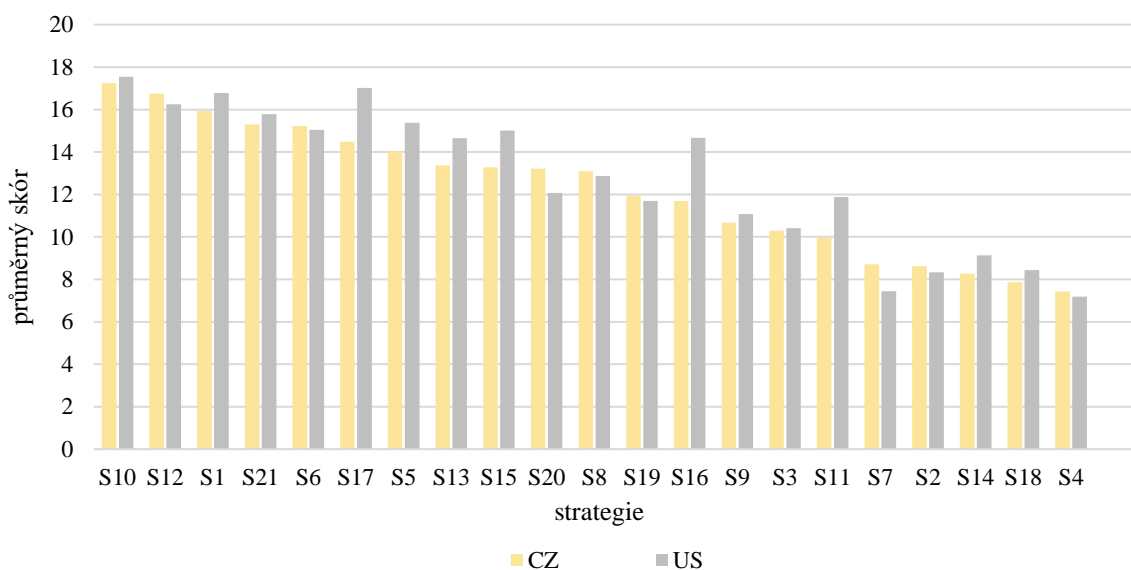
Tab. 14: Srovnání průměrných hodnot pozitivního a negativního copingového stylu v US souboru

	Průměr POZ	Průměr NEG	t	p	sv
POZ vs. NEG	14,90	9,36	14,55	< 0,001	54

6.3 Odpovědi na výzkumné otázky

Jedním z našich hlavních cílů bylo zmapovat preferenci strategií náboženského copingu v jednotlivých kulturách. K exploraci této oblasti jsme si stanovili **výzkumnou otázkou 1:** *Jak často využívají konkrétní copingové strategie jedinci české a americké kultury?* Budeme se zde snažit na ni odpovědět. Graf 3 přehledně zobrazuje jednotlivé preference konkrétních strategií.

Graf 3: Preference copingových strategií mezi kulturami

Pořadí strategií bylo pro české věřící následující: S10, S12, S1, S21, S6, S17, S5, S13, S15, S20, S8, S19, S16, S9, S3, S11, S7, S2, S14, S18, S4.

Pořadí strategií bylo pro americké věřící následující: S10, S17, S1, S12, S21, S5, S6, S15, S16, S13, S8, S20, S11, S19, S9, S3, S14, S18, S2, S7, S4.¹

¹ Strategie řadící se do škály negativního copingového stylu jsou podtrženy. Pro referenci průměrných hodnot a směrodatných odchylek viz tabulka 10.

V souboru českých i amerických věřících je nejvíce využívána strategie S10 – *Hledání duchovní podpory* – jedinec se snaží nalézt útěchu a uklidnění prostřednictvím boží lásky a péče. V obou souborech nabývala položka „*Věřil jsem, že je Bůh se mnou*“, nejvyšší průměrné hodnoty (3,5).

Druhá nejpoužívanější strategie se v obou souborech liší. Pro český soubor je to strategie S12 – *Náboženské očištění* – zde jedince aplikuje hledání duchovní očisty prostřednictvím náboženského jednání. Položka s nejvyšší průměrnou hodnotou (3,5) se objevuje ve znění: „*Hledal jsem u Boha odpuštění*“. Pro americký soubor se jako druhá nejpoužívanější strategie ukazuje S17 – *Náboženská pomoc* – projevuje se snahou poskytnout duchovní podporu a útěchu ostatním. „*Nabídl jsem duchovní podporu rodině nebo přátelům*“, je znění položky s nejvyšší průměrnou hodnotou (3,5). V českém souboru, se strategie S17 (*Náboženská pomoc*) nachází až na 6. místě.

Jako další odlišnost, která se zde objevuje, můžeme zmínit strategii S16. Soubor českých věřících dosahoval u strategie *Hledání podpory u duchovních členů církve* (S16) hodnoty 11,69. V souboru amerických věřících tato strategie dosahovala průměrné hodnoty 14,67, liší se tedy v průměru o necelé 3 body. V kontextu strategie S16 položka „*Žádal jsem ostatní, aby se za mě modlili*“ dosahuje v americkém souboru nejvyšší průměrné hodnoty (3,5). V českém souboru byla však tato položka taktéž nejčastěji volena (2,7).

Pokud bychom se podívali na druhou stranu mezi nejméně využívanými strategiemi nalezneme ty, které spadají do škály negativního copingu. Pro americký i český soubor je touto strategií S4 – *Přehodnocení Boží moci*. Zde byla v obou souborech nejméně volena položka „*Cítil jsem, že i Bůh má svá omezení*“ (průměr = 1,2). Dále se však tyto strategie lehce liší, například strategie S7 (*Pasivní náboženské vzdání se – čekání na převzetí kontroly Bohem*) se u amerických věřících nachází až na 20. místě, kdežto u českých věřících s objevuje na 17. místě.

Podle výsledků si můžeme povšimnout, že se na 11. místě v obou souborech vyskytuje strategie S8 – *Prosba o přímou intervenci* – ta se projevuje jako nepřímé hledání kontroly skrze prosbu o zázrak nebo nadpřirozený zásah. Pargament et al. (2000) tuto strategii řadí mezi negativní. Průměrná hodnota vykazuje jak v českém (13,10), tak i v americkém (12,87) souboru častější užití než u ostatních negativních strategií.

Naproti tomu můžeme zaznamenat v českém souboru nejméně časté využití pozitivní strategie S11 (9,97) – *Náboženské zaměření* – která se projevuje zabýváním se

náboženskými aktivitami s cílem odvést pozornost od stresoru. Ve srovnání s průměrnou hodnotou v americkém souboru (11,87) se v průměru liší o necelé 2 body.

V rámci **Výzkumné otázky 2** zkoumáme souvislost náboženského copingu a proměnných náboženského zapojení, do kterých řadíme – *frekvenci soukromých náboženských aktivit* (FSA), *frekvenci účasti na bohoslužbách* (FUB) a *frekvenci účasti na dalších aktivitách v rámci církve* (FDA). Na tento jev se nejdříve zaměříme v souboru českých věřících.

Pro prozkoumání těchto vztahů jsme využili Spearmanův korelační koeficient, který umožňuje práci s daty ordinálního charakteru. Korelace byla provedena na českém souboru (N = 58). Z tabulky 15 můžeme vidět silný pozitivní vztah ($r = 0,52$) mezi *frekvencí soukromých náboženských aktivit* (FSA) a průměrným skórem pozitivního náboženského copingu (POZ).

Tab. 15: Korelace škál a náboženského zapojení v CZ souboru

Označené korelace jsou významné na hladině $p < 0,05$

	FUB	FDA	FSA	POZ	NEG
FUB	1	0,39	0,16	0,16	-0,09
FDA	0,39	1	0,14	0,04	-0,18
FSA	0,16	0,14	1	0,52	-0,12
POZ	0,16	0,04	0,52	1	0,16
NEG	-0,09	-0,18	-0,12	0,16	1

V rámci **Výzkumné otázky 3** zkoumáme stejnou souvislost jako ve výzkumné otázce 2, tentokrát v americkém souboru.

Pro prozkoumání těchto vztahů byl taktéž využit Spearmanův korelační koeficient. Korelace byla provedena na americkém souboru (N = 55). Z tabulky 16 můžeme vidět středně silný pozitivní vztah ($r = 0,39$) mezi *frekvencí soukromých náboženských aktivit* (FSA) a průměrným skórem pozitivního náboženského copingu (POZ). Středně silnou negativní korelaci nacházíme mezi stylem negativního copingu (NEG) a *frekvencí účasti na bohoslužbách* (FUB) ($r = -0,32$). Negativní korelaci taktéž nacházíme mezi NEG a *frekvencí účasti na dalších aktivitách v rámci církve* (FDA) ($r = -0,38$) a také *frekvencí soukromých náboženských aktivit* (FSA) ($r = -0,37$).

Tab. 16: Korelace škál a náboženského zapojení v US souboruOznačené korelace jsou významné na hladině $p < 0,05$

	FUB	FDA	FSA	POZ	NEG
FUB	1	0,35	0,31	0,13	-0,32
FDA	0,35	1	0,26	0,01	-0,38
FSA	0,31	0,26	1	0,39	-0,37
POZ	0,13	0,01	0,39	1	-0,21
NEG	-0,32	-0,38	-0,37	-0,21	1

V rámci výzkumného cíle 4 jsme zjišťovali souvislost mezi frekvencí soukromých náboženských aktivit (FSA) a konkrétními metodami náboženského copingu. Zde jsme našli pozitivní korelaci ($r = 0,32$) s metodami zaměřenými na *získání útěchy a přiblížení se Bohu (U)*.

Dále nás také zajímala souvislost mezi náboženskou socializací (NS) a konkrétními metodami náboženského copingu. Zde byl nalezen středně silný vztah ($r = 0,33$) mezi náboženskou socializací a metodami náboženského copingu sloužících ke *sblížení se s ostatními a s Bohem (S)*.

Výsledky jsou zobrazeny v tabulce 17. Tímto odpovídáme na **výzkumnou otázku 4**.

Tab. 17: Korelace metod U, S a NS a FSAOznačené korelace jsou významné na hladině $p < 0,05$

	FSA	NS	U	S
FSA	1	0,13	0,33	0,19
NS	0,13	1	0,14	0,32
U	0,33	0,14	1	0,50
S	0,19	0,32	0,50	1

6.4 Vyjádření k platnosti hypotéz

Podle výsledků statistické analýzy v kapitole 6.2 poskytneme v této části vyjádření týkající se platnosti jednotlivých hypotéz.

H1: *Jedinci v českém a americkém souboru se mezi sebou liší v průměrném skóru pozitivního náboženského copingu (POZ).*

Výsledek t-testu mezi jednotlivými soubory odhalil signifikantní rozdíl na hladině významnosti $\alpha = 0,05$. V souboru amerických věřících byla naměřena vyšší průměrná

hodnota ve škále pozitivního copingového stylu. Hypotézu H1 na základě tohoto výsledku **přijímáme**.

H2: *Jedinci v českém a americkém souboru se mezi sebou liší v průměrném skóru negativního náboženského copingu (NEG).*

Rozdíl v průměrném skóru negativního copingu mezi jednotlivými soubory se neprojevil jako statisticky významný na hladině významnosti $\alpha = 0,05$. Hypotézu H2 tedy **nelze přijmout**.

H3: *Věřící z českého prostředí upřednostňují výběr pozitivních strategií před negativními.*

V souboru českých věřících byl naměřen vyšší průměrný skór u pozitivních strategií náboženského copingu (POZ) ve srovnání s negativními strategiemi (NEG). Rozdíl mezi oběma skóry byl potvrzen jako statisticky významný na hladině významnosti $\alpha = 0,001$. Na základě tohoto výsledku hypotézu H3 **přijímáme**.

H4: *Věřící z amerického prostředí upřednostňují výběr pozitivních strategií před negativními.*

V souboru amerických věřících byl naměřen vyšší průměrný skór u pozitivních strategií náboženského copingu (POZ) ve srovnání s negativními strategiemi (NEG). Rozdíl mezi oběma skóry byl potvrzen jako statisticky významný na hladině významnosti $\alpha = 0,001$. Na základě tohoto výsledku hypotézu H4 **přijímáme**.

7 DISKUZE

Cílem našeho výzkumu bylo porovnání strategií náboženského copingu ve dvou kulturách. Abychom zajistili jednotnost vlivu náboženské tradice, byl náš výzkum proveden na jedincích hlásících se k evangelickým protestantským církvím. Nedokážeme tedy naše výsledky zobecňovat v plné šíři i na ostatní náboženské tradice. Jejich aplikace se může týkat pouze této specifické skupiny. Důvodem, proč byli vybráni jedinci sdílející podobná náboženská přesvědčení, byla skutečnost poukazující na kognitivní funkci náboženství. Jak bylo představeno v teoretické části této práce, náboženství může působit jako orientační systém jedince (Pargament, 1997) nebo kognitivní schéma (Dull & Skokan, 1995). Toto schéma ovlivňuje vnímání událostí, se kterými se jedinec setkává, a následně také jejich prožívání.

7.1 Interpretace výsledků

Americká populace vesměs vykazuje vysoké náboženské zapojení a afiliaci (Ellison & McFarland, 2013). Pro kontrolu tohoto jevu jsme se v obou souborech snažili zmapovat jeho výskyt. Podle zjištěných údajů se oba soubory velmi aktivně podílejí na náboženském životě jak v rámci společenství, kterých jsou součástí, tak i v soukromém životě. Tyto hodnoty byly získány skrze subjektivní zhodnocení konkrétních jedinců. Objevuje se zde tedy potenciální zkreslení sociální žádoucností (Schwadel, 2011). Tento fakt zde uvádíme pro příležitost lepší kontroly, například v kombinaci s použitím objektivní škály, v budoucích výzkumech.

Mezi naše cíle patřilo ověřit, který copingový styl je více preferován v každé kultuře zvlášť. Naše výsledky potvrzují dřívější zjištění, která pojednávají o častějším užití pozitivních copingových strategií (Abu-Raiya & Pargament; Cogiel, 2012; Herbert et al., 2009; Pargament et al., 2011; Thuné-Boyle et al., 2010). Na základě našich zjištění můžeme výskyt tohoto fenoménu potvrdit na českém i americkém souboru. Někteří autoři připisují preferenci pozitivních strategií náboženského copingu vyšší míře religiozity, která vypovídá o aktivním náboženském zapojení. Složení jak českého, tak i amerického souboru vykazuje vysoké náboženské zapojení v církevním životě a také v soukromém životě. Mohli bychom tedy přemýšlet o náboženském zapojení jako o možné proměnné ovlivňující preferenci copingových strategií.

V kontextu náboženského zapojení jsme se snažili nalézt jeho vztah k náboženskému zvládnání. V souvislosti s touto oblastí se vyskytují výzkumy vykazující pozitivní asociace mezi náboženským zapojením a pozitivními strategiemi náboženského copingu (Zwingmann et al., 2008). V českém souboru jsme našli pozitivní vztah ($r = 0,52$) mezi frekvencí soukromých náboženských aktivit a strategiemi pozitivního copingu. Podobný náález jsme objevili i u souboru amerických věřících ($r = 0,39$). Obdobné zjištění uvádí taktéž Piderman et al. (2006). Výsledky jejich výzkumu taktéž potvrzují pozitivní korelaci ($r = 0,49$) mezi užitím náboženských praktik a pozitivním stylem náboženského copingu. V soukromých náboženských aktivitách lze nalézt i různé rituály. Můžeme sem zařadit například: *čtení posvátných textů* či náboženských knih, *přemýšlení nad náboženskými tématy* či *modlitbu*. Paulík (2012) uvádí, že právě modlitba patří mezi nejvíce využívaný zdroj zvládnání. Podle potřeb jedince se tak v modlitbě může vyskytovat například prosba o odpuštění, pomoc či podporu (Sharp, 2010). Tyto jednotlivé obsahy mohou korespondovat s konkrétními copingovými strategiemi.

V našem výzkumu jsme dále provedli korelaci mezi frekvencí soukromých náboženských aktivit a jednotlivými metodami náboženského copingu, které korespondují s teoreticky podloženými funkcemi náboženství v samotném copingovém procesu (Pargament et al., 2000). Zde jsme našli pozitivní vztah ($r = 0,32$) s metodami zaměřenými na získání útěchy a přiblížení se k Bohu. Do těchto metod se řadí například nejvíce využívaná strategie v českém i americkém souboru *S10 – Hledání duchovní podpory*, která slouží k hledání útěchy a uklidnění prostřednictvím boží lásky a péče. Dále je zde strategie *S12 – Náboženské očištění*, kdy jedinec hledá duchovní očistu skrze náboženské jednání, jakým je například prosba o odpuštění. Tato konkrétní strategie se také nachází na poměrně preferovaném místě jak v českém (2. místo), tak v americkém souboru (4. místo).

Mezi další cíle patřila explorační konkrétních copingových strategií v každé kultuře a jejich vzájemné porovnání. Jak už bylo zmíněno výše, mezi nejvyužívanější strategii v obou souborech patřila *S10 – Hledání duchovní podpory*, kdy jedinec skrze tyto strategie hledá útěchu a uklidnění skrze boží lásku a péči. Tento jev potvrzuje přesvědčení plynoucí z výzkumů, které ukazují, že vztah s Bohem hraje důležitou roli v copingovém procesu (Levin, 2001; Maynard, Gorsuch, & Bjorck, 2001). Ve srovnání s původní studií Pargamenta et al. (2000) nacházíme určité odlišnosti. Zde se jako nejužívanější strategie jeví *S5 – náboženské zvládnání stresu prostřednictvím spolupráce*. Tato konkrétní strategie se však

v našem výzkumu nachází v americkém souboru až na 6. místě, v českém souboru pak na 7. místě.

Jedinci v obou souborech se taktéž shodují v nejméně užívané strategii, kterou je *S4 – Přehodnocení Boží moci*, která se projevuje například jako pochybování o účinnosti boží moci. Dále se na předposledním místě v českém souboru objevila strategie *S 18 – Interpersonální náboženská nespokojenost*, která se vyznačuje vyjadřováním nespokojenosti s duchovenstvem či členy církve. Tato strategie se v původní studii (Pargament et al. 2000) projevila jako nejméně užívaná. V americkém souboru se nachází na 17. místě.

Největší rozdíl ve volbě strategií mezi soubory nacházíme u *S 16 – Hledání podpory u duchovních členů a církve* a *S17 – Náboženská pomoc*, kdy jedinec nabízí oporu členům církve, rodině, či přátelům. Obě tyto strategie dosahují vyšších průměrných hodnot v americkém souboru. Na základě našich zjištění bychom mohli předpokládat, že jedinci v americkém souboru častěji využívají sociální oporu při vypořádávání se se stresem. Taylor et al. (2004) zmiňuje, že v rámci různých kultur můžeme nalézt odlišné vnímání sociální opory a s tím spojené její vyhledávání a poskytování. Vztah náboženství a sociální opory by mohla být další zajímavou výzkumnou oblastí, na kterou se lze zaměřit právě v českém prostředí.

V rámci naší studie jsme taktéž zjišťovali, zda byli jedinci přivedeni k náboženství v rámci výchovy či nikoliv. V americkém souboru bylo 96 % jedinců vedeno k náboženství v rámci výchovy, v českém souboru to bylo pouze 50 %. Náboženskou socializaci jsme použili jako proměnnou při korelační analýze s metodami náboženského copingu. V rámci naší korelační analýzy jsme našli středně silný pozitivní vztah mezi náboženskou socializací a metodami copingu sloužícího ke sblížení se s ostatními. Do těchto metod patří právě strategie: *Hledání podpory u duchovních členů a církve* a *Náboženská pomoc*, které podle našich výsledků jsou častěji užívány americkými věřícími. Toto zjištění by taktéž mohlo souviset se skutečností o rozdílném výskytu religiozity v České republice a Spojených státech. K náboženství se v USA hlásí mnoho jedinců. Je tak důležitou součástí sociálního a veřejného života (Ellison & McFarland, 2013). V České republice se však náboženství projevuje spíše v minoritních skupinách a jako součást sociálního života se tolik neprojevuje (Hamplová, 2013).

Výsledky našeho výzkumu potvrdily hypotézu o odlišnosti jednotlivých skóre ve škále pozitivního náboženského copingu. Zjištění o využití jednotlivých strategií v souboru

amerických věřících dosahovala v průměru vyšších hodnot než v souboru českých věřících. Průměrná hodnota hrubého skóru se lišila o 11,38 bodů. Tento jev bychom mohli propojit se zjištěním o častějším užití konkrétních pozitivních strategií zmíněných dříve. Další analýza našich dat nepotvrdila signifikantní rozdíl při srovnání průměrných skóre škály negativního copingového stylu.

7.2 Limity výzkumu

V rámci naší studie se objevují některá omezení, kterým je potřeba se věnovat. Jsme si vědomi možných limitů při použití českého překladu dotazníku RCOPE, který neprošel kulturní adaptací. Analýza reliability, která byla využita pro ověření vhodnosti užití českého překladu metody, vykazovala dobrou vnitřní konzistenci ($\alpha > 0,8$) u většiny subškál. Nejslabší reliabilita se projevila u subškály *S4 – Přehodnocení Boží moci* ($\alpha = 0,54$). Nejnížší korelaci ($r = 0,04$) zde má položka „*Pochyboval jsem o Boží moci*“. Tato položka v českém souboru dosahovala vyššího skóru než ostatní položky v této subškále. Ačkoliv se všechny položky vyjadřují k redefinici Boží moci, můžeme se zaměřit na konkrétní slovo, které tuto redefinici vyjadřuje. Původní znění v anglickém jazyce má formu „*Questioned the power of God*“. V tomto kontextu může však sloveso „*question*“ znamenat zpochybňovat. České sloveso „*pochybovat*“ by spíše odpovídalo anglickému slovesu „*to doubt*“. Český překlad by tedy mohl znít takto: „*Zpochybňoval jsem Boží moc*“. V českém jazyce nacházíme rozdíl mezi slovy „*pochybovat o něčem*“ a „*zpochybňovat něco*“. Můžeme si povšimnout jemného rozdílu, který se projevuje akcí. Slovo „*pochybovat*“ může být jako projevení pocitu nejistoty, kdežto „*zpochybňovat*“ může zahrnovat aktivní popření. Ačkoliv význam slov závisí na kontextu užití, můžeme si zde povšimnout lehké negativní konotace při užití slova „*zpochybnit*“ neboli „*to question*“. Slabou reliabilitu bychom mohli tedy přisoudit nevyhovujícímu překladu položky. Další subškála, která vykazovala nízké hodnoty koeficientu alfa, je *S15 – Vytyčování náboženských hranic*. Tento jev se projevil jak v českém, tak i v anglickém překladu při analýze reliability v našem výběrovém souboru. Toto zjištění však koresponduje s původní studií Pargamenta (Pargament, Koenig & Perez, 2000).

Metody, které byly využity v rámci našeho výzkumu, jsou založeny na subjektivních výpovědích. Objevuje se zde tudíž možnost zkreslení výsledků sociální žádoucností. Autoři původní studie, která byla zaměřena na vývoj RCOPE, tuto skutečnost komentují

a poukazují na možnost užití objektivních ukazatelů, které mohou být s výsledky asociovány (Pargament, Koenig & Perez, 2000).

Další omezení mohou plynout z nevyvážené skladby souborů. Kvůli možnosti získání většího počtu respondentů nebyl náš výzkum omezen na konkrétní věkovou skupinu. Tento jev se však projevil nevyvážeností věkové skladby v našich souborech. Respondenti v americkém souboru se pohybují ve vyšších věkových kategoriích. Naše výsledky tedy nelze zobecňovat na konkrétní věkovou skupinu. Většina jedinců v americkém souboru (95 %) dosahuje vzdělání na úrovni VŠ. V českém souboru dosahuje VŠ vzdělání 52 %. V rámci analýzy dat se však neprokázalo ovlivnění výsledků dosaženým vzděláním.

Dalším limitem našeho výzkumu je nereprezentativnost výběrového souboru, která je způsobena využitím nepravděpodobnostních metod výběru. Ačkoliv metoda prostého výběru a metoda sněhové koule umožňuje výběr z potenciálních probandů ty nejvíce vhodné, nelze výsledky plošně zobecňovat.

7.3 Aplikace výsledků

Zjištění plynoucí z našeho výzkumu lze využít pro rozšíření znalostí o zvládání zátěže mezi věřícími, v našem kontextu konkrétně protestantských skupin. Výsledky mohou být také přínosné v rámci posouzení, zda poznatky z jiných zemí týkající se psychologie náboženství lze aplikovat v prostředí České republiky. I když srovnání s americkou populací může mít omezenou platnost kvůli odlišné populaci věřících (Thuné-Boyle et al., 2010), je zde i prostor pro určité zobecnění a nalezení podobných fenoménů týkajících se konkrétních náboženských skupin. Naše zjištění o konkrétních strategiích mohou posloužit jak v rámci poradenské činnosti, tak i pastorační činnosti v církevních společenstvích. Osvěta o existenci jak pozitivních, tak i negativních strategií může sloužit pro zkvalitnění psychologické péče o jedince hlásící se k určitému náboženství.

Podle mého názoru existuje mnoho směrů, kam by se mohly další studie zkoumající náboženský coping ubírat. Může jimi být například již zmíněná role sociální opory v copingovém procesu v kontextu náboženství. Další zajímavou oblastí může být výzkum náboženských a duchovních zápasů v českém prostředí. Této oblasti se začala věnovat pozornost až v posledních letech (Exline, Pargament, Grubbs & Yali, 2014; Janů, Maliňáková, Fürstová & Tavel, 2018; Wilt et al., 2019). Bylo by vhodné prozkoumat dílčí

fenomény více do hloubky a rozšířit tak poznatky v českém prostředí v kontextu náboženského zvládání.

8 ZÁVĚRY

Tato práce se zabývala problematikou náboženského copingu v interkulturní perspektivě. Srovnání proběhlo u skupiny jedinců z České republiky a ze Spojených států amerických. K učinění následujících závěrů jsme vycházeli z výsledků našeho výzkumu.

Na základě analýzy statistických dat jsme objevili rozdíl ve využití pozitivních copingových strategií ($p < 0,05$). Ukázalo se, že jedinci z amerického prostředí častěji využívají určité strategie pozitivního copingu. Průměrný hrubý skóre byl v americkém souboru vyšší o 11,83 bodů. Při srovnání negativního náboženského copingu jsme nenalezli statisticky významný rozdíl. Z hlediska aplikace strategií v kontextu zvládnání obecného stresu věřící z českého i amerického prostředí preferují využití pozitivních copingových strategií před negativními ($p < 0,001$). Toto zjištění potvrzuje obdobné výsledky výzkumů provedených na toto téma.

Důležité zjištění vyvstalo při porovnání konkrétních strategií náboženského copingu. Největší rozdíly ve využití konkrétních strategií jsme našli u dvou – *Hledání podpory u duchovních členů církve* a *Náboženská pomoc*. Obě tyto strategie byly více upřednostňovány v souboru amerických věřících. Odlišnost v preferenci se projevila o čtyři místa. Mezi jednotlivými kulturami se objevili patrné rozdíly v upřednostnění konkrétních copingových strategií. Shoda v obou kulturách se vyskytla v nejčastěji užívané strategii, kterou je *Hledání duchovní opory*. V kontextu nejméně užívané strategie jsme taktéž našli shodu.

V souvislosti s ověřením vztahů mezi proměnnými náboženského zapojení jsme našli v českém souboru pozitivní korelaci ($r = 0,52$) mezi frekvencí soukromých náboženských aktivit a pozitivním stylem náboženského copingu. V americkém souboru jsme našli obdobný pozitivní vztah mezi těmito proměnnými ($r = 0,39$).

Pozitivní asociace ($r = 0,33$) se projevila mezi náboženskou socializací a metodami náboženského copingu sloužící ke *sblížení se s ostatními a s Bohem*. Pozitivní vztah byl také nalezen ($r = 0,32$) mezi metodami zaměřenými na *získání útěchy a přiblížení se Bohu* a frekvencí soukromých náboženských aktivit.

9 SOUHRN

Zaměření této studie se týká zmapování, popsání a porovnání strategií náboženského copingu v souboru českých a amerických věřících. Zkoumanou skupinou byli jedinci hlásící se k protestantským církvím. Na základě poznatků z literatury, které poukazují na stabilní prvky jednotlivých náboženství v rámci různých kultur (Saroglou, 2003) a pojednávají o náboženství jako o typu kultury (Cohen & Hill, 2007), jsme se rozhodli prozkoumat vliv náboženství na copingový proces v interkulturní perspektivě. Snažili jsme se také přiblížit k odpovědi, zda lze poznatky z amerického prostředí aplikovat na české podmínky.

V teoretické části této práce byly nejdříve objasněny a vymezeny náboženské pojmy. Přiblížen je pojem náboženství a přístupy k jeho definici a pojetí. Dále zde uvádíme pojmy spiritualita a religiozita, jejich vymezení a možné podobnosti či odlišnosti. Pro lepší přehled v situaci věnujeme dvě podkapitoly kontextu religiozity v České republice a ve Spojených státech amerických. Zde si lze povšimnout značných rozdílů, které vypovídají o výskytu jedinců hlásících se k náboženskému vyznání v ČR (21 %) a v USA (80 %). Přiblížena je zde také křesťanská tradice, konkrétně charakteristické znaky protestantského směru. Krátce se také věnujeme vztahu náboženství a kultury. Jsou zde zmíněny faktory, které mohou ovlivnit působení náboženství podobným způsobem jako kultura, řadí se sem – sociální identita, udržování si hranic a míra ovlivnění náboženskými přesvědčeními (Lowenthal, 2013). Osvětlen je zde také pojem náboženské zapojení, který vypovídá o aktivním přístupu k náboženství a míře religiozity jedince (Schwadel, 2011).

V dalším úseku teoretického textu se věnujeme problematice stresu, obecného copingu a náboženského copingu. Psychologické pojetí stresu je nutnou znalostí pro porozumění copingovému procesu. R. Lazarus jej propracoval v transakčním modelu stresu a jeho zvládnání (Lazarus & Folkman, 1987). Na tomto modelu je založen také náboženský coping, jejímž autorem je K. I. Pargament. Měřicí nástroj náboženského copingu – RCOPE je založen na teoretickém rámci zohledňujícím funkce náboženství. Řadí se sem: hledání smyslu, získání kontroly, získání sounáležitosti a útěchy, dosažení blízkosti s Bohem a dosažení transformace (Pargament et al., 2000). Konkrétní funkce se aplikují skrze jednotlivé strategie náboženského copingu. Tyto strategie byly následně rozděleny na pozitivní, které napomáhají přizpůsobení, a negativní, které mohou být maladaptivní

(Folkman & Moskowitz, 2004). Náboženský coping také disponuje specifickými zdroji, díky kterým jedinec aplikuje konkrétní strategie do svého života.

Výzkumy v této oblasti se zabývají vlivem náboženství na fyzické i psychické zdraví. Dalším předmětem výzkumů je například vypořádávání se s traumatickými událostmi či fyzickou nemocí. Mnoho výzkumů potvrzuje častější užití pozitivních copingových strategií. Studie se taktéž zabývají například účastí na bohoslužbách, soukromou náboženskou aktivitou a dalšími složkami náboženského zapojení ve vztahu se styly náboženského copingu.

V návaznosti na stanovené výzkumné cíle jsme využili kvantitativní design výzkumu s využitím online dotazníkového šetření. Za účelem získání dat byl využit dotazník zkoumající strategie náboženského copingu – RCOPE, sociodemografický dotazník a otázky zjišťující náboženské zapojení. Pro analýzu dat byl využit program Statistica 12. V rámci statistického testování byly použity parametrické testy, konkrétně párový t-test a t-test pro dva nezávislé výběry. Vztahy mezi vybranými proměnnými byly ověřeny skrze Spearmanovu korelační analýzu. Etické aspekty výzkumu byly předem zhodnoceny a ošetřeny.

Výběrový soubor tvořilo celkově 113 participantů. Vzhledem k cílům výzkumu byli respondenti rozděleni do dvou hlavních souborů, které se skládaly z věřících z České republiky (N = 58) a ze Spojených států amerických (N = 55). Zastoupení mužů a žen bylo poměrně vyrovnané. V českém souboru zde bylo 55 % žen, v americkém 56 % žen. Věkové rozpětí v souboru českých věřících se pohybovalo od 17 do 56 let, v souboru amerických věřících to bylo od 18 do 69 let. Zastoupení konkrétních církví zde bylo nerovnoměrné, avšak všechny církve sdílely doktríny protestantských církví. Ze souboru českých věřících k náboženství bylo vedeno v rámci výchovy 50 % jedinců, v americkém souboru až 96 %. Jedinci v obou souborech vykazují vysoké náboženské zapojení. Věřící jak v českém, tak i v americkém souboru se účastní bohoslužeb v průměru jednou týdně. Odpověď na účast na aktivitách v rámci společenství mimo pravidelnou bohoslužbu se pohybuje mezi jednou týdně až vícekrát týdně, větší zapojení vykazují jedinci v českém souboru. Respondenti se v obou souborech věnují soukromým náboženským aktivitám víckrát týdně až každý den.

Na úrovni jednotlivých subškál byla v obou souborech nejčastěji užívanou copingovou strategií *Hledání duchovní opory*. Nalezli jsme však jisté rozdíly, a to hlavně ve využití strategií *Hledání podpory u duchovních členů církve* a *Náboženská pomoc*. Častější

užití těchto strategií se objevovalo v americkém souboru. Shoda se taktéž objevila v nejméně užívané strategii *Přehodnocení Boží moci*. Mezi preferencí jednotlivých strategií můžeme nalézt určité rozdíly.

Při srovnání průměrných skóre škály pozitivního a negativního copingového stylu mezi jednotlivými kulturami jsme našli signifikantní rozdíl týkající se pozitivního stylu ($p < 0,05$). Respondenti v americkém souboru dosahovali vyššího průměrného skóre ve škále pozitivního copingu. Při srovnání skóre negativního stylu nebyl nalezen statisticky významný rozdíl. V obou souborech se také prokázala preference pozitivních copingových strategií před negativními ($p < 0,001$). Tím byly potvrzeny dřívější výzkumy pojednávající o tomto zjištění. Byl nalezen také vztah mezi frekvencí soukromých náboženských aktivit a pozitivním copingovým stylem, v českém souboru ($r = 0,52$) i v americkém souboru ($r = 0,39$). Tímto zjištěním byl taktéž potvrzen vztah vyplývající z některých dřívějších výzkumů.

Korelační analýzou byla prozkoumána souvislost mezi náboženskou socializací, frekvencí soukromých náboženských aktivit a metodami náboženského copingu. Pozitivní asociace ($r = 0,33$) byla nalezena mezi náboženskou socializací a metodami náboženského copingu sloužící ke *sblížení se s ostatními a s Bohem*. Pozitivní vztah byl také nalezen ($r = 0,32$) mezi metodami zaměřenými na *získání útěchy a přiblížení se Bohu* a frekvencí soukromých náboženských aktivit.

Omezení se projevila na úrovni překladu dotazníku, který neprošel kulturní adaptací, nízkou reliabilitou konkrétních položek. Dalším limitem byla nereprezentativnost a nevyváženost věkové skladby jednotlivých souborů.

Výsledky našeho výzkumu potvrzují závěry výzkumných studií, na které bylo navázáno. Přinášíme také nový pohled rozšiřující poznání náboženského copingu v českém prostředí také v rámci interkulturního srovnání.

LITERATURA

- Abraído-Lanza, A. F., Vásquez, E., & Echeverría, S. E. (2004). En las Manos de Dios [in God's Hands]: Religious and Other Forms of Coping Among Latinos With Arthritis. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 72*(1), 91–102. doi:10.1037/0022-006X.72.1.91
- Abu-Raiya, H., & Pargament, K. I. (2015). Religious Coping Among Diverse Religions: Commonalities and Divergences. *Psychology of Religion and Spirituality, 7*(1), 24–33. doi:10.1037/a0037652
- Ai, A. L., Pargament, K., Kronfol, Z., Tice, T. N., & Appel, H. (2010). Pathways to Postoperative Hostility in Cardiac Patients: Mediation of Coping, Spiritual Struggle and Interleukin-6. *Journal of Health Psychology, 15*(2), 186–195. doi:10.1177/1359105309345556
- Baumeister, R. F. (1991). *Meanings of Life*. New York: Guilford Press. Získáno 2. ledna 2021 z <https://books.google.cz>
- Belavich, T. G., & Pargament, K. I. (2002). The Role of Attachment in Predicting Spiritual Coping with a Loved One in Surgery. *Journal of Adult Development, 9*(1), 13–29. doi:10.1023/A:1013873100466
- Belzen, J. A. (2009). Některé podmínky, možnosti a hranice psychologických studií spirituality. *Československá psychologie, 53*(4), 396–407.
- Berkman, L. F., & Glass, T. (2000). Social Integration, Social Networks, Social Support, and Health. In F. L. Berkman, & I. Kawachi (Eds.), *Social Epidemiology* (137–173). New York: Oxford University Press.
- Bernardi, L., Sleight, P., Bandinelli, G., Cencetti, S., Fattorini, L., Wdowczyk-Szulc, J., & Lagi, A. (2001). Effect of Rosary Prayer and Yoga Mantras on Autonomic Cardiovascular Rhythms: Comparative Study. *BMJ, 323*, 1446–1449. doi:10.1136/bmj.323.7327.1446
- Bjorck, J. P., & Thurman, J. W. (2007). Negative Life Events, Patterns of Positive and Negative Religious Coping, and Psychological Functioning. *Journal for the Scientific Study of Religion, 46*(2), 159–167. doi:10.1111/j.1468-5906.2007.00348.x
- Boyer, P. (2001). *Religion Explained: The Evolutionary Origins of Religious Thought*. New York: Basic Books. Získáno 5. ledna 2021 z <https://books.google.cz>
- Brewster, C. (2014). Religious Coping Among Rural Clergy: Measuring Ways in Which Rural Clergy Draw on Coping Strategies Informed By Their Theological Beliefs. *Journal of Empirical Theology, 27*(1), 85–102. doi:10.1163/15709256-1234129
- Bryant-Davis, T., & Wong, E. C. (2013). Faith to Move Mountains: Religious Coping, Spirituality, and Interpersonal Trauma Recovery. *The American Psychologist, 68*(8), 675–684. doi:10.1037/a0034380
- Carver, C. S., Scheier, M. F., & Weintraub, J. K. (1989). Assessing Coping Strategies: A Theoretically Based Approach. *Journal of Personality and Social Psychology, 56*(2), 267–283. doi:10.1037/0022-3514.56.2.267
- Carver, C. S., & Connor-Smith, J. (2010). Personality and Coping. *Annual Review of Psychology, 61*(1), 679–704. doi:10.1146/annurev.psych.093008.10035
- Cogiél, A. (2012). Strategie zvládání zátěže v kontextu spirituality a spirituálního copingu. In Paulík, K. (Ed.). *Psychické aspekty zvládání zátěže muži a ženami* (113–151). Ostrava: Ostravská univerzita.

- Cohen, A. B., & Hill, P. C. (2007). Religion as Culture: Religious Individualism and Collectivism Among American Catholics, Jews, and Protestants. *Journal of Personality*, 75(4), 709–742. doi:10.1111/j.1467-6494.2007.00454.x
- Cole, B. S. (2005). Spiritually-Focused Psychotherapy for People Diagnosed with Cancer: A Pilot Outcome Study. *Mental Health, Religion & Culture*, 8(3), 217–226. doi:10.1080/13694670500138916
- Čeněk, J. (2013). *Interkulturní psychologie: současný výzkum a aplikace*. Brno: Mendelova univerzita v Brně.
- Dull, V. T., & Skokan, L. A. (1995). A Cognitive Model of Religion's Influence on Health. *Journal of Social Issues*, 51(2), 49–64. doi: 10.1111/j.1540-4560.1995.tb01323.x
- Ellison, C. G., & Levin, J. S. (1998). The Religion-Health Connection: Evidence, Theory, and Future Directions. *Health Education & Behavior*, 25(6), 700–720. doi:10.1177/109019819802500603
- Ellison, C. G., & McFarland, M. J. (2013). The Social Context of Religion and Spirituality in the United States. In K. I. Pargament, J. J. Exline, & J. W. Jones (Eds.), *APA Handbook of Psychology, Religion, and Spirituality (Vol. 1): Context, Theory, and Research* (21–50). Získáno 5. ledna 2021 z PsycNet database.
- Emmons, R. A. (1999). *The Psychology of Ultimate Concerns: Motivation and Spirituality in Personality*. New York: Guilford Press. Získáno 6. ledna 2021 z <https://books.google.cz>
- Exline, J. J., Pargament, K. I., Grubbs, J. B., & Yali, A. M. (2014). The Religious and Spiritual Struggles Scale: Development and Initial Validation. *Psychology of Religion and Spirituality*, 6, 208–222. doi:10.1037/a0036465
- Filipi, P. (2012). *Křesťanstvo: historie, statistika, charakteristika křesťanských církví*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Folkman, S., & Moskowitz, J. T. (2004). Coping: Pitfalls and Promise. *Annual Review of Psychology*, 55(1), 745–774. doi:10.1146/annurev.psych.55.090902.141456
- Frankl, V. (1962). Psychiatry and Man's Quest for Meaning. *Journal of Religion and Health*, 1(2), 93–103. Získáno 13. ledna 2021 z <http://www.jstor.org/stable/27504479>
- Gábová, K., Maliňáková, K., & Tavel, P. (2021). Associations of Self-Esteem with Different Aspects of Religiosity and Spirituality. *Československá Psychologie*, 65(1), 73–85. doi:10.51561/cspsych.65.1.73
- Gall, T. L., & Cornblat, M. W. (2002). Breast Cancer Survivors Give Voice: A Qualitative Analysis of Spiritual Factors in Long-Term Adjustment. *Psycho-Oncology: Journal of the Psychological, Social and Behavioral Dimensions of Cancer*, 11(6), 524–535. doi:10.1002/pon.613
- Gall, T. L., Charbonneau, C., Clarke, N. H., Grant, K., Joseph, A., & Shouldice, L. (2005). Understanding the Nature and Role of Spirituality in Relation to Coping and Health: A Conceptual Framework. *Canadian Psychology*, 46(2), 88–104. doi:10.1037/h0087008
- Gall, T. L., & Guirguis-Younger, M. (2013). Religious and Spiritual Coping: Current Theory and Research. In K. I. Pargament, J. J. Exline, & J. W. Jones (Eds.), *APA Handbook of Psychology, Religion, and Spirituality (Vol. 1): Context, Theory, and Research* (349–364). Získáno 5. ledna 2021 z PsycNet database.
- Gerber, M. M., Boals, A., & Schuettler, D. (2011). The Unique Contributions of Positive and Negative Religious Coping to Posttraumatic Growth and PTSD. *Psychology of Religion and Spirituality*, 3(4), 298–307. doi:10.1037/a0023016

- Greenway, A. P., Phelan, M., Turnbull, S., & Milne, L. C. (2007). Religious Coping Strategies and Spiritual Transcendence. *Mental Health, Religion & Culture*, 10(4), 325–333. doi:10.1080/13694670600719839
- Hamplová, D. (2013). *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha: Karolinum.
- Hartl, P. (2010). *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Hartnoll, R., Griffith, P., Taylor, C., Hendricks, V., Blanken, P., Nolimal, D., ... Ingold, R. (2003). *Příručka k provádění výběru metodou sněhové koule (Snowball Sampling)*. Praha: Úřad vlády České republiky.
- Hebert, R., Zdaniuk, B., Schulz, R., & Scheier, M. (2009). Positive and Negative Religious Coping and Well-Being in Women with Breast Cancer. *Journal of Palliative Medicine*, 12(6), 537–545. doi:10.1080/13674670902737723
- Hempel, L. M., & Bartkowski, J. P. (2008). Scripture, Sin, and Salvation: Theological Conservatism Reconsidered. *Social Forces*, 86(4), 1647–1674. doi:10.1353/sof.0.0055
- Hill, P. C., Pargament, K. I., Hood, R. W., McCullough, J. M. E., Swyers, J. P., Larson, D. B., & Zinnbauer, B. J. (2000). Conceptualizing Religion and Spirituality: Points of Commonality, Points of Departure. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 30(1), 51–77. doi:10.1111/1468-5914.00119
- Hood, R. W., Hill, P. C., & Spilka, B. (2009). *Psychology of Religion: An Empirical Approach*. (4th ed.) New York: Guilford Press.
- Horyna, B. (1994). *Úvod do religionistiky*. Praha: ISE.
- Hutchison, W. R. (2003). *Religious Pluralism in America: The Contentious History of a Founding Ideal*. London: Yale University Press. Získáno 23. ledna 2021 z <https://books.google.cz>
- Idler, E. L. (2013). Rituals and Practices. In K. I. Pargament, J. J. Exline, & J. W. Jones (Eds.), *APA Handbook of Psychology, Religion, and Spirituality (Vol. 1): Context, Theory, and Research* (329–347). Získáno 5. ledna 2021 z PsycNet database.
- Inglehart, R., & Baker, W. (2000). Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values. *American Sociological Review*, 65(1), 19–51. doi: 10.2307/2657288
- Ironson, G., Kremer, H., & Lucette, A. (2016). Relationship Between Spiritual Coping and Survival in Patients with HIV. *Journal of General Internal Medicine*, 31(9), 1068–1076. doi:10.1007/s11606-016-3668-4
- Janů, A., Maliňáková, K., Fürstová, J., & Tavel, P. (2018). Psychometrická analýza škály náboženských a duchovních zápasů (RSS) v českém prostředí. *Československá Psychologie*, 62, 2–18.
- Janů, A., Maliňáková, K., Kosárková, A., Fürstova, J., & Tavel, P. (2019) Psychometric Evaluation of the Negative Religious Coping (NRC) Scale of the Brief RCOPE in the Czech Environment. *Mental Health, Religion & Culture*, 22(6), 614–625, doi:10.1080/13674676.2019.1597033
- Jim, H. S., Pustejovsky, J. E., Park, C. L., Danhauer, S. C., Sherman, A. C., Fitchett, G., ... & Salsman, J. M. (2015). Religion, Spirituality, and Physical Health in Cancer Patients: A Meta-Analysis. *Cancer*, 121(21), 3760–3768. doi:10.1002/cncr.29353
- Johnson, S. C., & Spilka, B. (1991). Coping with Breast Cancer: The Roles of Clergy and Faith. *Journal of Religion and Health*, 30(1), 21–33. doi:10.1007/BF00986676

- Kosárková, A., Maliňáková, K., van Dijk, J. P., & Tavel, P. (2020). Anxiety and Avoidance in Adults and Childhood Trauma Are Associated with Negative Religious Coping. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(14), 5147. doi:10.3390/ijerph17145147
- Krause, N., Ellison, C. G., Shaw, B. A., Marcum, J. P., & Boardman, J. D. (2001). Church-Based Social Support and Religious Coping. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 40(4), 637–656. doi:10.1111/0021-8294.00082
- Krause, N., & Wulff, K. M. (2005). RESEARCH: “Church-Based Social Ties, A Sense of Belonging in a Congregation, and Physical Health Status.” *International Journal for the Psychology of Religion*, 15(1), 73–93. doi:10.1207/s15327582ijpr1501_6
- Křivohlavý, J. (1994). *Jak zvládat stres*. Praha: Grada.
- Křivohlavý, J. (2009). *Psychologie zdraví*. Praha: Portál.
- Kubicová, A. (2010). Výzkum copingových strategií mužů a žen na pozadí nábožensko-spirituálních postojů. *Psychologie a její kontexty*, 1(2), 121–133. Získáno 2. ledna 2021 z http://psychkont.osu.cz/fulltext/2010/Kubicova_2010_2.pdf
- Lancaster, B. L., & Palframan, J. T. (2009). Coping with Major Life Events: The Role of Spirituality and Self-Transformation. *Mental Health, Religion and Culture*, 12(3), 257–276. doi:10.1080/13674670802500684
- Laurin, K., Kay, A. C., & Moscovitch, D. A. (2008). On the Belief in God: Towards an Understanding of the Emotional Substrates of Compensatory Control. *Journal of Experimental Social Psychology*, 44(6), 1559–1562. doi:10.1016/j.jesp.2008.07.007
- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer publishing company. Získáno 4. ledna 2021 z <https://books.google.cz>
- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1987). Transactional Theory and Research on Emotions and Coping. *European Journal of Personality*, 1(3), 141–169. doi:10.1002/per.2410010304
- Levin, J. (2001). God, Love, and Health: Findings from a Clinical Study. *Review of Religious Research*, 42(3), 277–293. doi:10.2307/3512570
- Loewenthal, K. M. (2013). Religion, Spirituality, and Culture: Clarifying the Direction of Effects. In K. I. Pargament, J. J. Exline, & J. W. Jones (Eds.), *APA Handbook of Psychology, Religion, and Spirituality (Vol. 1): Context, Theory, and Research* (239–255). Získáno 10. ledna 2021 z PsycNet database.
- Loveland, M. T., Sikkink, D., Myers, D. J., & Radcliff, B. (2005). Private Prayer and Civic Involvement. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 44(1), 1–14. doi:10.1111/j.1468-5906.2005.00261.x
- Mahoney, A., & Pargament, K. I. (2004). Sacred Changes: Spiritual Conversion and Transformation. *Journal of Clinical Psychology*, 60(5), 481–492. doi:10.1002/jclp.20007
- Maslow, A. H. (1954). The Instinctoid Nature of Basic Needs. *Journal of Personality*, 22, 326–347. doi:10.1111/j.1467-6494.1954.tb01136.x
- Maynard, E. A., Gorsuch, R. L., & Bjorck, J. P. (2001). Religious Coping Style, Concept of God, and Personal Religious Variables in Threat, Loss, and Challenge Situations. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 40(1), 65–74. doi:doi.org/10.1111/0021-8294.00038

- McGrath, A. E. (2006). *Christianity: an Introduction*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons. Získáno 10. ledna 2021 z <https://books.google.cz>
- Miller, W. R., & Thoresen, C. E. (2003). Spirituality, Religion, and Health: An Emerging Research Field. *American Psychologist*, 58(1), 24–35. doi:10.1037/0003-066X.58.1.24
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
- Mlčák, Z. (2005). *Psychologie zdraví a nemoci*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- Mochťáková, A. (2016). *Náboženský coping*. (Bakalářská diplomová práce). Univerzita Palackého v Olomouci.
- Murphy, R. F. (2004). *Úvod do sociální a kulturní antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Myers, J. E., & Williard, K. (2003). Integrating Spirituality Into Counselor Preparation: A Developmental, Wellness Approach. *Counseling and Values*, 47(2), 142–155. doi:10.1002/j.2161-007X.2003.tb00231.x
- *Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu - 2011*. (2014). Český statistický úřad. Získáno 13. února 2021 z <https://www.czso.cz/csu/czso/nabozenska-vira-obyvatel-podle-vysledku-scitani-lidu-2011-61wegp46fl>
- Newton, A. T., & McIntosh, D. N. (2009). Associations of General Religiousness and Specific Religious Beliefs with Coping Appraisals in Response to Hurricanes Katrina and Rita. *Mental Health, Religion and Culture*, 12(2), 129–146. doi: 10.1080/13674670802380400
- Paloutzian, R. F., & Park, C. L. (2013). *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*. (2nd ed.). New York: Guilford Press. Získáno 15. ledna 2021 z <https://books.google.cz>
- Pargament, K. I., Kennell, J., Hathaway, W., Grevengoed, N., Newman, J., & Jones, W. (1988). Religion and the Problem-Solving Process: Three Styles of Coping. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 27(1), 90–104. doi:10.2307/1387404
- Pargament, K., Smith, B., Koenig, H., & Perez, L. (1998). Patterns of Positive and Negative Religious Coping with Major Life Stressors. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 37(4), 710-724. doi:10.2307/1388152
- Pargament, K. I. (1999). The Psychology of Religion and Spirituality? Yes and No. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 9(1), 3–16. doi:10.1207/s15327582ijpr0901_2
- Pargament, K. I., Cole, B., Vandecreek, L., Belavich, T., Brant, C., & Perez, L. (1999). The Vigil: Religion and the Search for Control in the Hospital Waiting Room. *Journal of Health Psychology*, 4(3), 327–341. doi:10.1177/135910539900400303
- Pargament, K. I., Koenig, H. G., & Perez, L. M. (2000). The Many Methods of Religious Coping: Development and Initial Validation of the RCOPE. *Journal of Clinical Psychology*, 56(4), 519–543. doi: 10.1002/(SICI)1097-4679(200004)56:4<519::AID-JCLP6>3.0.CO;2-1
- Pargament, K. I. (2007). *Spiritually Integrated Psychotherapy*. New York: Guilford Press. Získáno 9. ledna 2021 z <https://books.google.cz>
- Pargament, K. I., Feuille, M., & Burdzy, D. (2011). The Brief RCOPE: Current Psychometric Status of a Short Measure of Religious Coping. *Religions*, 2(1), 51–76. doi:10.3390/rel2010051
- Park, C. L., & Folkman, S. (1997). Meaning in the Context of Stress and Coping. *Review of General Psychology*, 1(2), 115–144. doi:10.1037/1089-2680.1.2.115
- Park, C. L. (2005). Religion as a Meaning-Making Framework in Coping with Life Stress. *Journal of Social Issues*, 61, 707–729. doi:10.1111/j.1540-4560.2005.00428.x

- Park, C. L. (2013). Religion and Meaning. In R. F. Paloutzian & C. L. Park (Eds.), *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality* (357–379). Získáno 15. ledna 2021 z <https://books.google.cz>
- Paulík, K. (2010). *Psychologie lidské odolnosti*. Praha: Grada.
- Paulík, K. (2012). *Psychologické aspekty zvládnání zátěže muži a ženami*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- Phelps, A. C., Maciejewski, P. K., Nilsson, M., Balboni, T. A., Wright, A. A., Paulk, M. E., ... & Prigerson, H. G. (2009). Religious Coping and Use of Intensive Life-Prolonging Care Near Death in Patients with Advanced Cancer. *Jama*, 301(11), 1140–1147. doi:10.1001/jama.2009.341
- Piderman, K. M., Schneekloth, T. D., Shane Pankratz, V., Maloney, S. D., & Altchuler, S. I. (2005). Spirituality in Alcoholics During Treatment. *American Journal on Addictions*, 16(3), 232–237. doi:10.1080/10550490701375616
- Ramirez, S. P., Macêdo, D. S., Sales, P. M. G., Figueiredo, S. M., Daher, E. F., Araújo, S. M., ... & Carvalho, A. F. (2012). The Relationship Between Religious Coping, Psychological Distress and Quality of Life in Hemodialysis Patients. *Journal of Psychosomatic Research*, 72(2), 129–135. doi:10.1016/j.jpsychores.2011.11.012
- *Religious Landscape Study*. (2014). Pew Research Center. Získáno 13. ledna 2021 z <https://www.pewforum.org/religious-landscape-study/>
- Řičan, P. (2007). *Psychologie náboženství a spirituality*. Praha: Portál.
- Saroglou, V. (2003). Trans-Cultural/Religious Constants vs. Cross-Cultural/Religious Differences in Psychological Aspects of Religion. *Archive for the Psychology of Religion*, 25(1), 71–87. doi:10.1163/157361203X00057
- Seligman, M. E. P. (1975). *Helplessness: On Depression, Development and Death*. San Francisco: Freeman. Získáno 5. ledna 2021 z <https://books.google.cz>
- Sharp, S. (2010). How Does Prayer Help Manage Emotions? *Social Psychology Quarterly*, 73(4), 417–437. doi:10.1177/0190272510389129
- Schwadel, P. (2011). Age, Period, and Cohort Effects on Religious Activities and Beliefs. *Social Science Research*, 40(1), 181–192. doi:10.1016/j.ssresearch.2010.09.006
- Spilka, B. (2005). Religious Practice, Ritual, and Prayer. In R. F. Paloutzian & C. L. Park (Eds.), *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality* (365–377). Získáno 15. ledna 2021 z <https://books.google.cz>
- Steger, M. F. (2009). Meaning in Life. In S. J. Lopez (Ed.), *Oxford Handbook of Positive Psychology* (2nd ed.) (679–687). Oxford, England: Oxford University Press. Získáno 16. ledna 2021 z <https://books.google.cz>
- Štampach, O. I. (2008). *Přehled religionistiky*. Praha: Portál.
- Talik, E. B. (2013). The Adolescent Religious Coping Questionnaire. Translation and Cultural Adaptation of Pargament's RCOPE Scale for Polish Adolescents. *Journal of Religion and Health*, 52(1), 143–58. doi:10.1007/s10943-011-9464-x
- Tarakeshwar, N., Stanton, J., & Pargament, K. I. (2003). Religion: An Overlooked Dimension in Cross-Cultural Psychology. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 34(4), 377–394. doi:10.1177/0022022103034004001

- Taylor, S. E., Sherman, D. K., Kim, H. S., Jarcho, J., Takagi, K., & Dunagan, M. S. (2004). Culture and Social Support: Who Seeks It and Why? *Journal of Personality and Social Psychology*, 87(3), 354–362. doi:10.1037/0022-3514.87.3.354
- Taylor, S. M. (2007). *Green Sisters: A Spiritual Ecology*. Cambridge, MA: Harvard University Press. Získáno 10. ledna 2021 z <https://books.google.cz>
- Thuné-Boyle, I. V., Stygall, J., Keshtgar, M. S., Davidson, T. I., & Newman, S. P. (2010). Religious Coping Strategies in Patients Diagnosed with Breast Cancer in the UK. *Psycho-Oncology*, 20(7), 771–782. doi:10.1002/pon.1784
- Václavík, D. (2010). *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada.
- Václavík, D. (2013). *Proměny americké religiozity*. Brno: Masarykova univerzita.
- Van Dyke, C. J., Glenwick, D. S., Cecero, J. J., & Kim, S. K. (2009). The Relationship of Religious Coping and Spirituality to Adjustment and Psychological Distress in Urban Early Adolescents. *Mental Health, Religion and Culture*, 12(4), 369–383. doi:10.1080/13674670902737723
- van Uden, M. H., & Zondag, H. J. (2016). Religion as an Existential Resource: On Meaning-Making, Religious Coping and Rituals. *European Journal of Mental Health*, 11(1/2), 3–17. doi:10.5708/EJMH.11.2016.1-2.1
- Vojtíšek, Z. (2004). *Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice*. Praha: Portál.
- Wachholtz, A. B., Pearce, M. J., & Koenig, H. (2007). Exploring the Relationship Between Spirituality, Coping, and Pain. *Journal of Behavioral Medicine*, 30(4), 311–318. doi:10.1007/s10865-007-9114-7
- Walker, L. J., & Pitts, R. C. (1998). Naturalistic Conceptions of Moral Maturity. *Developmental Psychology*, 34(3), 403–419. doi:10.1037/0012-1649.34.3.403
- Walker, L. S., Smith, C. A., Garber, J., & Van Slyke, D. A. (1997). Development and Validation of the Pain Response Inventory for Children. *Psychological Assessment*, 9(4), 392–405. doi:10.1037/1040-3590.9.4.392
- Watts, F. (2017). *Psychology, Religion, and Spirituality*. Cambridge: Cambridge University Press. Získáno 23. ledna 2021 z <https://books.google.cz>
- Whitehead, B. R., & Bergeman, C. S. (2020). Daily Religious Coping Buffers the Stress–Affect Relationship and Benefits Overall Metabolic Health in Older Adults. *Psychology of Religion and Spirituality*, 12(4), 393–399. doi:10.1037/rel0000251
- Wilt, J. A., Stauner, N., Harriott, V. A., Exline, J. J., & Pargament, K. I. (2019). Partnering with God: Religious Coping and Perceptions of Divine Intervention Predict Spiritual Transformation in Response to Religious–Spiritual Struggle. *Psychology of Religion and Spirituality*, 11(3), 278–290. doi:10.1037/rel0000221
- Zinnbauer, B. J., & Pargament, K. I. (2005). Religiousness and Spirituality. In Paloutzian, R. F., & C. L. Park (Eds.), *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality* (21–42). Získáno 15. ledna 2021 z <https://books.google.cz>
- Zwingmann, C., Müller, C., Körber, J., & Murken, S. (2008). Religious Commitment, Religious Coping and Anxiety: a Study in German Patients with Breast Cancer. *European Journal of Cancer Care*, 17(4), 361–370. doi:10.1111/j.1365-2354.2007.00867

PŘÍLOHY

Příloha 1: Abstrakt diplomové práce v českém a anglickém jazyce

Příloha 2: Český překlad dotazníku RCOPE

Příloha 1: Abstrakt diplomové práce v českém a anglickém jazyce

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Náboženský coping v interkulturní perspektivě

Autor práce: Natálie Heiderová

Vedoucí práce: PhDr. Olga Pechová, Ph.D.

Počet stran a znaků: 71 stran, 139 976 znaků

Počet příloh: 2

Počet titulů použité literatury: 116

Abstrakt: Práce se zaměřuje na náboženský coping u jedinců z České republiky a Spojených států amerických. Cílem bylo prozkoumat vliv kulturního pozadí na strategie náboženského copingu. Dalším cílem bylo ověřit vztah mezi náboženským copingem a dalšími proměnnými (náboženské zapojení a náboženská socializace). Dotazníkového šetření se zúčastnilo 58 respondentů z ČR (ve věku 17 – 56 let) a 55 respondentů z USA (ve věku 18 – 69 let), hlásících se k protestantským církvím. Pro sběr dat byl využit dotazník zkoumající náboženský coping RCOPE, sociodemografický dotazník a otázky zjišťující náboženské zapojení. Soubor amerických věřících dosahoval vyššího průměrného skóru ve škále pozitivního náboženského copingu, rozdíl se projevil jako signifikantní. Naše výsledky ukazují, že jedinci v obou vzorcích využívají pozitivní metody náboženského copingu častěji než negativní. Byly také nalezeny rozdíly v preferenci konkrétních strategií mezi oběma soubory. Korelační analýzou byla též nalezena kladná souvislost mezi frekvencí soukromých náboženských aktivit a pozitivním copingovým stylem.

Klíčová slova: náboženský coping, stres, interkulturní, religiozita, RCOPE.

ABSTRACT OF THESIS

Title: Religious coping: an intercultural perspective

Author: Natálie Heiderová

Supervisor: PhDr. Olga Pechová, Ph.D.

Number of pages and characters: 71 pages, 139 976 characters

Number of appendices: 2

Number of references: 116

Abstract: This thesis focuses on religious coping within a sample of Czech and American participants. The aim was to explore the influence of cultural background on strategies of religious coping. The next aim was to examine relationship between styles and strategies of religious coping and other variables (religious involvement and religious socialization). A sample of 58 respondents from the Czech Republic (ages: 17 – 56) and 55 respondents from the USA (ages: 18 – 69), with Protestant church affiliation, participated in a survey. As measures we used RCOPE (the Religious Coping Questionnaire), sociodemographic questionnaire and questions to assess the degree of religious involvement. American sample showed higher score in positive religious coping scale, the difference appeared to be statistically significant. Our findings indicate that people in both samples use positive religious coping methods more frequently than the negative ones. We also found distinction in preference of specific coping strategies between both samples. Positive coping style was positively correlated with frequency of private religious practices.

Key words: religious coping, stress, cross-cultural, religiousness, RCOPE.

Příloha 2: Český překlad dotazníku RCOPE

Plné znění použité metody je uvedeno v tištěné verzi bakalářské diplomové práce.